

1948 (2023-2024) – Nr. 1
ingediend op 12 januari 2024 (2023-2024)

Verslag van de hoorzitting

namens de Verenigde Commissies voor de bestrijding
van gewelddadige radicalisering en voor Onderwijs
uitgebracht door Thijs Verbeurgt en Kristof Slagmulder

over de risico's op gewelddadige radicalisering
in het onderwijs

Samenstelling van de Commissie voor de bestrijding van gewelddadige radicalisering:

Voorzitter: Chris Janssens.

Vaste leden:

Koen Daniëls, Maaike De Vreese, Kathleen Krekels, Nadia Sminate, Katja Verheyen;
Filip Dewinter, Chris Janssens, Kristof Slagmulder;
Katrien Partyka, Orry Van de Wauwer;
Marino Keulen, Willem-Frederik Schiltz;
Imade Annouri, Celia Groothedde;
Hannelore Goeman.

Plaatsvervangers:

Marius Meremans, Annabel Tavernier, Wilfried Vandaele, Karl Vanlouwe, Paul Van Miert;
Roosmarijn Beckers, Adeline Blancquaert, Sam Van Rooy;
Sofie Mertens, Peter Van Rompuy;
Bart Tommelein, Mercedes Van Volcem;
Elisabeth Meuleman, Jeremie Vaneekhout;
Thijs Verbeurgt.

Toegevoegde leden:

Jos D'Haese.

Samenstelling van de Commissie voor Onderwijs:

Voorzitter: Karolien Grosemans.

Vaste leden:

Arnout Coel, Koen Daniëls, Karolien Grosemans, Kathleen Krekels, Annabel Tavernier;
Roosmarijn Beckers, Jan Laeremans, Kristof Slagmulder;
Loes Vandromme, Hilâl Yalçın;
Jean-Jacques De Gucht, Bob Savenberg;
Johan Danen, Elisabeth Meuleman;
Hannelore Goeman.

Plaatsvervangers:

Marius Meremans, Axel Ronse, Nadia Sminate, Kris Van Dijck, Katja Verheyen;
Leo Pieters, Els Sterckx, Sam Van Rooy;
Katrien Schryvers, Brecht Warnez;
Steven Coenegrachts, Willem-Frederik Schiltz;
Stijn Bex;
Steve Vandenberghe.

Toegevoegde leden:

Kim De Witte.

INHOUD

1.	Toelichting door de genodigden	4
1.1.	Toelichting door Karin Heremans.....	4
1.2.	Toelichting door Jurgen Viaene	9
1.3.	Toelichting door Marleen Van den Mooter	12
2.	Vragen en opmerkingen van de commissieleden	14
2.1.	Tussenkoms van Kathleen Krekels	14
2.2.	Tussenkoms van Thijs Verbeurgt	16
2.3.	Tussenkoms van Hilâl Yalçin	17
2.4.	Tussenkoms van Kristof Slagmulder	18
2.5.	Tussenkoms van Johan Danen	18
3.	Antwoorden van de genodigden	19
3.1.	Antwoorden van Karin Heremans	19
3.2.	Antwoorden van Jurgen Viaene	22
3.3.	Antwoorden van Marleen Van den Mooter.....	24
4.	Bijkomende vragen van de commissieleden.....	26
5.	Aanvullende antwoorden van de genodigden	27
	Gebruikte afkortingen	30
	Bijlagen: zie de dossierpagina van dit document op www.vlaamsparlement.be	

De Verenigde Commissies voor de bestrijding van gewelddadige radicalisering en Onderwijs hielden op 6 december 2023 een hoorzitting over de risico's op gewelddadige radicalisering in het onderwijs. Aan de hoorzitting werd deelgenomen door de volgende sprekers:

- Karin Heremans, directeur Koninklijk Atheneum Antwerpen;
- Jurgen Viaene, pedagogisch begeleider zorg en kansen, Katholiek Onderwijs Vlaanderen;
- Marleen Van den Mooter, referentiepersoon radicalisering en verantwoordelijke kansenbevordering Vrij CLB Netwerk.

De getoonde presentaties zijn terug te vinden op de [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaamsparlement.be

1. Toelichting door de genodigden

1.1. Toelichting door Karin Heremans

Karin Heremans verduidelijkt dat ze in verschillende hoedanigheden deelneemt aan de hoorzitting. Ze is directeur van het Koninklijk Atheneum Antwerpen, maar ook referentiepersoon voor het GO!. Ze werkt rond de preventie van radicalisering en polarisering voor het GO!. Sinds 2015 werkt ze voor het RAN, waar ze tot 2020 de werkgroep Onderwijs leidde. Momenteel behoort ze tot de expertencel en is ze RAN-ambassadeur voor België. Ze is ook lid van de werkgroep Onderwijs en leidt de domeinoverschrijdende reflectiegroep op het Vlaamse niveau.

In haar inleiding beklemtoont de spreker dat de strijd tegen radicalisering een verhaal is van de brede samenleving. Ze is bewust altijd in haar school aan de slag gebleven om de vinger aan de pols te kunnen houden met wat in de samenleving en bij de jongeren leeft.

De samenleving is hypergepolariseerd. Hind Fraihi sprak over een tweekoppig monster, maar de spreker heeft het liever over een veelkoppig monster. De maatschappelijke evoluties hebben uiteraard een invloed op het schoolklimaat. De sociale controle is bovendien verminderd. Dat komt deels door sociale media. Jihadistische sites proberen boodschappen uit te zenden via sociale media, en beïnvloeden zo jongeren. Moslimjongeren die die sites bekijken, willen niet meer onmiddellijk vertrekken om te gaan strijden, maar vertonen wel een heel conservatief gedachtegoed dat zich afzet tegen de liberale waarden van de samenleving.

Er zijn twee polen die elkaar vinden: opkomend extreemrechts en het jihadisme. Ze zijn elkaars tegengestelden, maar vinden elkaar in hetzelfde conservatief gedachtegoed met een vrouwonvriendelijk en anti-lgtbqi+-verhaal, een antisysteemdenken en antisemitisme. Het is een zorgwekkende cocktail, aldus de spreker. De meest kwetsbare groep die vatbaar is voor dergelijke ideologieën zijn jongeren tussen 10 en 15 jaar. Daar moet men het kritische denken nog stimuleren.

Extreemlinks profileert zich op basis van de crisis tussen Israël en Palestina, en probeert jongeren in kwetsbare posities te benaderen, waardoor activisme wordt gestimuleerd. Jongeren mogen radicale meningen hebben, beklemtoont de spreker, maar het wordt problematisch als de bereidheid tot geweld toeneemt. Het activisme langs verschillende kanten is dus zorgwekkend. De genderproblematiek leeft heel sterk in de scholen. Dat merkt men aan verbale uitlatingen en aan berichten op sociale media. Het hypermasculiene verhaal van bijvoorbeeld Andrew Tate, die zich recent tot de islam bekeerde, bereikt de jongeren via het internet. Er is het milieuactivisme dat zich ent op het conflict tussen Israël en Palestina en er is een soms gewelddadige sociaal-maatschappelijke polarisering, zoals bij de gele hesjes.

Er zijn ook 'lone actors'. Dat gaat over jongeren die vaak een psychische problematiek hebben. Daarbij heerst de vrees voor geïsoleerde acties, want die individuen zijn moeilijk te controleren. Het OCAD meldt ook dat de cellen zoals het die vroeger kende minder vaak voorkomen.

Internationale conflicten vormen triggers voor jongeren. In de school van de spreker zitten er leerlingen uit Rusland, Oekraïne en Palestina. Er zijn leerlingen die familieleden hebben verloren. In Antwerpen is er een grote joodse gemeenschap. De school zit vaak gevangen tussen die verschillende gemeenschappen.

De Universiteit Antwerpen werkt samen met Textgain rond onlineradicalisering. Olivier Cauberghs is een specialist op dat vlak. De spreker adviseert de commissie om hem uit te nodigen. Er bestaan klassieke en alternatieve sociale media. Op sociale media zijn er filters voor screening. Dat is niet het geval voor de 'fringe' sociale media. Veel mensen zijn niet op de hoogte van het bestaan daarvan. Die sociale media werken via algoritmes, waardoor jongeren vaak eindigen in een online-echokamer.

De spreker herhaalt de definitie van radicalisering van het OCAD: "Radicalisering is een dynamisch proces dat begint met een vervreemding van de samenleving en van het politieke systeem, een groeiende intolerantie ten overstaan van een gedachtegoed dat men niet deelt en de toenemende bereidheid om geweld te aanvaarden als middel om eigen gedachtegoed op te leggen aan anderen." Volgens de spreker is dat de essentie. Bij veel jongeren merkt ze een vervreemding van de samenleving. De oplossing moet verbindend zijn.

De spreker ontwikkelde samen met Ceapire de radicaliseringsroos. In het midden van die roos staat de democratie, die loopt over in activisme, begrensd door de wet. Jongeren mogen radicale meningen hebben, die zijn zelfs nodig om de samenleving te veranderen. Maar dat moet gebeuren binnen de wettelijke grenzen.

De spreker benadrukt dat gevoelens van frustratie en vervreemding de voedingsbodem vormen voor radicalisering. Dat is regelmatig gekoppeld aan identiteitsvragen en een psychische problematiek. Vaak blijkt dat jongeren die problematisch radicaliseren een onderliggende psychische problematiek hebben. Daarom wordt er aanbevolen om te investeren in het psychisch welzijn van jongeren. Zo wordt er gewerkt aan de kwetsbaarheidsfactoren waar 'groomers' op inspelen. De Vlaamse Regering zette daar sterk op in met de vormingen van ArktoS en BOUNCE. Er wordt dus gewerkt aan de weerbaarheid van jongeren, maar dat blijft een aandachtspunt.

Het radicaliseringsproces wordt gekenmerkt door drie i's: identificatie, indoctrinatie en in actie. Eerst is er de fase van preradicalisering. Daarbij wordt er gebruikgemaakt van de voedingsbodem in de samenleving. Daarom staat de eerste 'i' voor identificatie. De spreker merkt dat kwetsbare jongeren zich identificeren met het conflict tussen Israël en Palestina. Daardoor neemt de bereidheid tot actie toe, en dat is gevaarlijk.

De spreker benadrukt dat radicalisering een groepsproces is. Sommige jongeren worden actief, anderen gaan geweld rechtvaardigen. Het is belangrijk om dat activisme te kanaliseren naar acties die de school kan controleren en waarbij ze een veilige context creëert om dat te bespreken.

In het polariseringsmodel op slide 20 is te zien dat het midden wordt ontworcht door twee polen die almaar meer gelijkgezinden aantrekken. Bij hyperpolarisatie zijn er verschillende 'pushers' die het sociale weefsel proberen af te breken. Jongeren zijn de toekomst, daarom is het belangrijk om in hen te investeren.

De vormingen over radicalisering door het GO! stonden al ingepland voor het conflict tussen Israël en Palestina en de aanslag in Brussel van 16 oktober 2023. Sinds

de coronapandemie kwamen er veel vragen over hoe er moet worden omgegaan met radicale ideeën van jongeren. Daardoor ontstond het initiatief om de basisvorming op te frissen en aan te passen aan de actuele ontwikkelingen.

Het is belangrijk om te investeren in de verschillende preventieniveaus. De spreker stelt dat minister van Onderwijs Ben Weyts wil overgaan tot het bestraffen van jongeren. Dat komt overeen met niveau drie, specifieke preventie, en niveau vier, de probleemaanpak van de piramide op slide 22. De spreker stelt dat de uitdaging zich momenteel bevindt op niveau nul en één: op het niveau van de school, de samenleving en de schoolcultuur.

Scholen verschillen ook onderling. Het is belangrijk om rekening te houden met de lokale context van de school. Daarom formuleerde het RAN de aanbeveling: 'Think global, act local'. Het gaat om een globaal plan dat zich wel lokaal afspeelt. De LVC's vormen daarbij een goed werkinstrument. Er moet sterk worden geïnvesteerd in de onderste niveaus van de piramide, vindt de spreker. Door middel van vormingen werd er veel geïnvesteerd in het niveau van de algemene preventie. Dat er veel meldingen komen, toont aan dat de kanalen gekend zijn. Mensen worden ook gebriefd via de media.

De spreker stelt dat er moet worden geïnvesteerd in positieve identiteitsontwikkeling door middel van een breed preventiekader. De omgeving is heel belangrijk in het ontwikkelingsproces van jongeren, ook bij de ontwikkeling van hun waarden en overtuigingen. Vaak focussen hulpverleners zich alleen op de ideologie, terwijl het ook belangrijk is om de omgeving van een jongere in kaart te brengen. Dat heeft allemaal impact op het gedrag van jongeren. De spreker stelt dat radicalisering kan worden gecounterd door jongeren een positief toekomstbeeld te geven, en door te focussen op onderwijsloopbaanbegeleiding. De omgeving moet daarbij dus in rekening worden gebracht. Er moet worden geïnvesteerd in relaties, zowel met andere jongeren als met de ouders en de leerkrachten.

De spreker stelt dat er ook aandacht moet gaan naar de digitale omgeving van jongeren. Veel jongeren hebben onlinevrienden. De spreker verwijst in dat verband naar het model van de psycholoog Bronfenbrenner. Daarbij wordt het kind gekaderd in een ruimere sociale context. Er wordt ook rekening gehouden met factoren uit de samenleving en het politieke kader.

Het GO! zet heel sterk in op actief burgerschap. Er is een leerlijn over actief burgerschap, die men koppelt aan de leerlijn van de interlevensbeschouwelijke dialoog. Sinds het Vlaamse regeerakkoord van 2019 wordt die interlevensbeschouwelijke dialoog gekoppeld aan burgerschapscompetenties die ook in de nieuwe eindtermen staan. Ook daar zijn er heel wat uitdagingen om dat verder te professionaliseren. Binnen het GO! waren er recent vier vormingsdagen in de verschillende provincies, waaraan alle leerkrachten van de levensbeschouwelijke vakken deelnamen.

Samen met Cherif El Farri van Ceapire werd de CCA-methode ontwikkeld, een methode die het Netwerk Islamexperten ook gebruikt. Het gaat eerst over verbinden, investeren in de onderste niveaus, en dan counteren. Ook daar dient meer te worden geïnvesteerd in het opleiden van leerkrachten.

Het bewustmaken van de islamitische diversiteit, en niet alles op één hoop gooien, vindt de spreker ook heel belangrijk. Binnen de islam heeft men verschillende stromingen. Er is maar een klein segment dat een jihadistisch gedachtegoed aanhangt. Het is belangrijk om die terminologie te duiden, zowel aan de leerkrachten als aan de leerlingen en aan de samenleving.

De countervragen die de spreker momenteel krijgt, gaan over democratie, rechtspraak, gebedstijden, reizen zonder mannelijke voogd, man-vrouwverhoudingen,

seksualiteit, levensbeschouwingen en wetenschap, psychisch welzijn, gevaar voor verleiding en levensbeschouwelijke kentekens. Almaar meer mensen dragen weer heel lange gewaden op straat. Het conflict tussen Israël en Palestina brengt heel veel emotionele triggers bij jongeren teweeg.

De spreker kan niet dieper ingaan op het counterverhaal, maar geeft toch een voorbeeld van hoe men leerlingen kan counteren die niet geloven in de wetenschappelijke evolutie. Dat kan door te wijzen op tal van Arabische wetenschappers, die de basis vormden voor de westerse wetenschap. Leerlingen kijken daar vaak verbaasd van op, en tegelijk sterkt dat de identiteitsvorming. Dat is maar één voorbeeld van zo'n 'counternarrative' waar islamleerkrachten en andere leerkrachten van levensbeschouwelijke vakken mee aan de slag kunnen.

De spreker wijst op het bewustzijn dat iedereen met een andere bril kijkt. Ze woont zelf in de joodse buurt in Antwerpen en krijgt rillingen als ze de angst in de ogen van de joodse kinderen ziet. In de school waar ze werkt, zijn de stickers met de slogan 'Free Palestine' wijdverspreid. Men zit daar tussen twee polen. Het is belangrijk om jongeren te leren om zich in te leven in het perspectief van de andere. Daar zijn modellen voor ontwikkeld. De spreker verwijst naar het model van Patist en Wansink. Ook daarin moeten leerkrachten worden getraind.

De spreker verwijst naar de adviezen van het OCAD, die neerkomen op het bieden van een veilige context en het bespreekbaar maken van dingen, maar die ook proberen te kanaliseren. Men dient daarbij ondersteuning en hulp te bieden bij de handelingsverlegenheid van leerkrachten. Het gaat daarbij ook om het geschiedkundig kaderen. Dat is iets voor gevorderden, voor geschiedenisleerkrachten. Een van de leerkrachten van de spreker maakt deel uit van het Europese project 'Parallel Histories', waar wereldconflicten worden bekeken vanuit die verschillende perspectieven, dus ook vanuit het perspectief van de andere. Men laat leerlingen handboeken en nieuwsberichten van beide kanten lezen. Zo wordt het empathische vermogen geactiveerd en gevormd.

De spreker wijst vervolgens op het belang van mediawijsheid en kritisch denken, kennis van het internet en van fringe social media. De spreker zegt dat men dat niet per se allemaal hoeft te leren, maar men moet zich daar wel bewust van zijn. Jongeren moeten worden aangeleerd om verder te lezen dan de titel, om aan bronnenstudies te doen, om foto's te checken en alles te controleren. StampMedia heeft daar een heel aanbod rond ontwikkeld.

Polarisatiemanagement is een woord dat de spreker dagelijks hoort. Met moet investeren in sociale cohesie. Daar zit heel veel in, en het maatschappelijke weefsel verschilt van stad tot stad. Het gaat om onderwijs, welzijn, vrije tijd, kunst en cultuur om het sociale weefsel te versterken en op die manier de polen te verzwakken. Een mooi voorbeeld van dat polarisatiemanagement in het conflict tussen Israël en Palestina is de brief die de leerlingen van het Koninklijk Atheneum Antwerpen schreven nadat de gruwelbeelden tijdens de herfstvakantie werden verstuurd. De spreker kreeg toen veel telefoontjes van bezorgde leerkrachten en directies met de vraag hoe daarmee aan de slag moet worden gegaan. De vier gamechangers – veranderen van doelgroep, onderwerp, positie en toon – kunnen helpen, maar het is wel belangrijk om te kanaliseren. Met de brief aan het Europees Parlement deden de leerlingen een mooie oproep aan de politiek: laat ons, jongeren, blijven geloven in de democratie. Zorg voor een staakt-het-vuren en onderhandel mee naar een oplossing. Die brief is geschreven door de leerlingenraad en gedragen door de hele school. Frustaties worden zo op een positieve manier gekanaliseerd. Andere scholen maakten dan weer een rouwhoekje voor kinderen die familieleden hebben verloren. De spreker onderstreept het belang van het kanaliseren en het voeren van verbindende gesprekken waar men empathisch de dialoog aangaat en de creativiteit en het beeldend vermogen van jongeren sterk aanspreekt.

Kunstprojecten kunnen een hele mooie tool zijn, stipt de spreker aan. Het is een niet-bedreigende expressievorm om gevoelens te kanaliseren, waar jongeren hun frustraties in kwijt kunnen. Kunst en cultuur werken ook traumahelend. De spreker suggereert om in die fase een artistiek Vlaams event op te zetten waarin iedereen zijn gevoelens kwijt kan.

De spreker wijst op het belang om jongeren te betrekken. De handelingsverlegenheid kan worden overbrugd door creatieve 'speakers' corners' of briefwedstrijden te organiseren, of men kan hen zelf als buddy andere jongeren laten helpen die met problemen kampen. Binnen het RAN wordt al jaren gepleit voor een holistische, multidisciplinaire aanpak.

Naar het voorbeeld van andere Europese steden werden er in Vlaanderen de LIVC's ontwikkeld, waar welzijns-, onderwijs- en veiligheidswerkers samenwerken.

Tot slot gaat de spreker in op het Collective Impact Model, gelanceerd door het Hannah Arendt Instituut. Daar wordt ook gesteld dat verschillende actoren met verschillende expertises moeten samenwerken, om een breed samenlevingsverhaal te maken. Die collectieve impact moet worden gerealiseerd op korte en lange termijn. De spreker herinnert aan het geactualiseerd actieplan van het GO!. Men zit nu bijna over de helft: de eerste vormingen zijn al gegeven, en midden december 2023 volgt er een reeks vormingen over het samenwerken met het CLB en de LIVC's. Er komt nog een extra vorming rond het world wide web met Textgain, een uitgebreide vorming rond de counternarratives met Cherif El Farri, en tot slot werkt men met het VVI rond polarisatie en controverses in de klas. Het bespreekbaar maken van controverses in de klas en leerkrachten daar sterk in maken, vormen nog een grote uitdaging.

Er werd ook gevraagd naar aanbevelingen. Iedereen is het erover eens dat er nood is aan duurzame oplossingen en extra middelen. Nu gebeurt alles projectmatig. Dat is niet alleen in Vlaanderen zo, maar ook Europees. Er is sprake van een nieuwe crisis. De wereldproblematiek sijpelt binnen in de scholen. De spreker vraagt ook naar een overkoepelend kader voor de LIVC's. Die verschillen immers naargelang de visie van het lokale bestuur: niet overal worden mensen uit het onderwijs uitgenodigd. In Antwerpen en Aalst worden in de LIVC's een scheiding gemaakt. Eerst wordt het preventieve luik besproken. De casusbesprekingen met een veiligheidsaspect zitten in een volgende fase.

Er moet een gedeeld waardekader in de brede samenleving komen, gekoppeld aan polarisatiemanagement. De spreker vraagt ook extra middelen voor welzijnszorg en investeringen in psychisch welzijn. Heel veel van die jongeren hebben immers onderliggende psychische problemen. Vaak zijn dat trauma's. Daaraan moet worden gewerkt. Men is al aan de slag gegaan met een Nederlands vormingsaanbod, maar er is nog meer nood aan professionalisering rond traumasensitief onderwijs. Actief burgerschap bij leerlingen moet ook worden geactiveerd.

VILD moet worden versterkt. De opleiding van islamleerkrachten en de inspectie daarvan vormen daarbij heikele punten. Zij hebben ondersteuning en vorming nodig om een counternarrative te kunnen brengen. De spreker hoopt dat de recent gecreëerde Moslimraad die leerkrachten beter zal screenen, maar dat blijft een werkpunt. De politieke roep om dat af te schaffen valt misschien te begrijpen, maar de spreker wijst erop, ook namens die leerkrachten en de mensen van Ceapire en van de leraarenopleiding van de Artesis Plantijn Hogeschool, dat men zo vrij spel zal geven aan sociale media en niemand nog een tegenverhaal zal brengen.

De spreker benadrukt ook het belang van mediawijsheid, kritisch denkvermogen en geschiedenislessen. Jongeren moeten informatie kunnen ordenen en contextualiseren, ook geschiedkundig, zodat ze een brede blik krijgen. Er zouden veel meer oefensessies

moeten komen om moeilijke gesprekken over controversiële onderwerpen te leren voeren. De weerbaarheidsprojecten van Arktos hebben heel veel scholen geholpen, maar dat moet duurzaam worden verankerd, en iedereen moet daarin worden meegenomen. De spreker wijst op het belang van netwerken en collectieve impact. Er moet ook een ruim netwerk van experts komen, dus niet alleen met islamexperten, want door dat te verengen tot islamexperten, werkt men polarisering in de hand. Radicalisering gaat immers ruimer, ook de opkomst van het extreemrechtse gedachtegoed baart zorgen.

De spreker verwijst ten slotte naar Stichting School & Veiligheid in Nederland. België en Vlaanderen hebben weliswaar een andere structuur, maar iets gelijkaardigs zou interessant zijn voor de pedagogische begeleidingsdiensten en de CLB-ankers. Ze zouden daarvoor een duurzaam kader op lange termijn kunnen uitwerken.

1.2. Toelichting door Jurgen Viaene

Jurgen Viaene zegt dat er wel en geen radicalisering is in de katholieke scholen. Dat verschilt naargelang de invulling van het begrip. Het begrip wordt te pas en te onpas gebruikt. Het is belangrijk nuance aan te brengen. Naar aanleiding van enkele casussen, maar ook door een verhoogde alertheid veroorzaakt door aanslagen of het conflict in Gaza, maakt men zich in de scholen meer zorgen. Ook krijgen scholen vragen daarover van LIVC R's en lokale overheden. Als men de casussen bekijkt, stelt men vast dat er momenteel bijzonder weinig jongeren radicaliseren en bereid zijn om geweld te gebruiken. Een directeur verwoordde het zo: "Het is niet omdat er zorgen zijn over een situatie met leerlingen die zich buiten de school afspeelt en mogelijk aanleiding kan geven tot een bespreking binnen een LIVC R, dat de school vol terroristen zit." Men weet dat een aantal kinderen het moeilijk heeft, maar dat wordt aangepakt, samen met ouders en CLB's. Men vertrouwt er ook op dat de LIVC R's hun werk goed doen. Als het nodig is, gaat de school daar graag mee aan de slag, zij het binnen haar handelingsruimte.

De casussen zijn ideologisch meer diffuus en complexer geworden. Het gaat voornamelijk, maar niet uitsluitend, over psychisch heel kwetsbare, sociaal achtergestelde jongeren. De spreker vindt dat er binnen het onderwijs een performant handelingskader is voor complexe gevallen. Er is het stappenplan met handvatten voor de preventie en de aanpak van polarisering en radicalisering in het onderwijs. De samenwerking met LIVC R's wordt vaak als positief ervaren, maar dat hangt af van de ervaring die er lokaal al is. Er wordt sowieso nauw samengewerkt met het Vrij CLB Netwerk en binnen de reflectiegroep met Onderwijs en ABB. De LIVC R's zijn zichtbaarder geworden. Scholen verwijzen er zelf naar bij vragen. Wel is het belangrijk dat er preventief een goede samenwerking is met de politiediensten, wat wordt onderschreven in de federale omzendbrief PLP 41.

Wat de heel complexe casussen betreft, vragen de scholen dat ze worden ondersteund in het op tijd detecteren en interpreteren van signalen, en worden geholpen bij het maken van de juiste afwegingen. Welke orde- en tuchtmaatregelen zijn aan de orde bij problemen? Ze vragen ook dat men hen helpt bij het begeleiden van jongeren waarbij een verhoogd risico op radicalisering wordt vermoed, en ook ruimer bij het omgaan met extreem problematisch en/of asociaal gedrag op school. Ze vragen hulp bij het voeren van moeilijke gesprekken met ouders, en ondersteuning in de samenwerking met de CLB's. De koepel maakt de brug tussen scholen, maar ook binnen de school moet dat worden gestimuleerd. De scholen vragen ook ondersteuning in de samenwerking met de LIVC R. Wat is hun rol daar? Hoe zit het met de geheimhoudingsplicht, met het ambtsgeheim? De vraag-en-antwoordfiche en het draaiboek voor de LIVC R's zijn daarbij zeker een hulp.

De spreker gaat verder met de wijze waarop de ondersteuning gebeurt. Er is een frontoffice juridisch-pedagogische dienstverlening. De pedagogische begeleiding zorg

en kansen is heel schoolnabij. Er worden concrete casussen behandeld zoals over kledingvoorschriften en het niet mee mogen op schooluitstap. Daar is een dialoog-model rond ontwikkeld. Er zijn een aantal bronnen over dat thema beschikbaar op de website van Katholiek Onderwijs Vlaanderen, waar scholen zich op kunnen beroepen. Dat houdt ook informatie in over het conflict tussen Hamas en Israël. Bij het begin van dat conflict werd er meteen een nieuwsbericht uitgezonden over hoe men gesprekken daarover moet voeren, en hoe men jongeren kan opvangen. De dienst organiseert ook professionaliseringstrajecten daarrond. Er is een filter: als een probleem complex is, komt het bij de spreker terecht.

Er worden vaak radicale uitspraken gedaan op school. Dat gaat over gender, migratie, migratieachtergrond, religie, politieke standpunten en identiteit in de brede zin. Die kennen heel verschillende verschijningsvormen: antisysteemdenken, antioverheidsdenken, complotdenken, islamextremisme, vrouwonvriendelijkheid, hypermasculiniteit, anti-lgbtqia+, racisme, antisemitisme enzovoort. De vragen daarover vanuit de scholen nemen toe.

De spreker vindt het logisch dat problemen uit de samenleving via de leerlingen binnenkomen in de klas. Maar het discours in de samenleving verhardt, er zijn almaar meer schokkende beelden op sociale media en in de media in het algemeen. Er is een dalend vertrouwen in de overheden en formele instanties, er is het gevoel niet te worden gehoord, jongeren hebben het gevoel nergens bij te horen enzovoort. Er is het concept 'botsende onrechtvaardigheden', waarbij men vaststelt dat verschillende groepen die te maken hebben met onrechtvaardigheden in conflict komen met elkaar. Het gaat bijvoorbeeld over kinderen die in armoede opgroeien tegenover jongeren met een migratieachtergrond. Ze vertrekken allebei vanuit een gevoel onrechtvaardig te worden behandeld, niet te worden gehoord, er niet bij te horen.

De spreker pikte een citaat op van iemand van School & Veiligheid in Nederland: "Vaak is de school nog de enige – en in het beste geval veilige – plaats waar ze hun mening kunnen geven, maar waar ze ook tegenspraak krijgen." Als men kijkt naar de thuiscontext van een aantal jongeren, krijgen ze daar weinig tegenspraak. Binnen de eigen vriendenkring zit men vaak met een bepaald ideeëngoed, en sociale media zijn er almaar meer op voorzien om jongeren naar echokamers te leiden. Het onderwijs moet het gesprek blijven voeren en de verschillende meningen laten horen.

De scholen vragen ondersteuning in het omgaan met thema's die ook in de leerplannen en de minimumdoelen staan. Het gaan om complexe maatschappelijke thema's, zoals de oorlog tussen Hamas en Israël, die de klas binnenkomen. Ze vragen om leraren te ondersteunen in het omgaan met controversiële standpunten. Ze vragen om klassenraden te helpen in het omgaan met complexe klasgroepen, waar binnen de klas de tegenstellingen verharderen. De scholen vragen ook hulp in de omgang met ouders, personeelsleden en de schoolomgeving. De zorgteams vragen hulp in het doorverwijzen van jongeren naar de hulpverlening, de uitbreiding van de zorg die buiten de behandelingsruimte van het onderwijs ligt. De spreker haalt daarbij het 'traumasensitief onderwijs' aan.

De spreker gaat dieper in op het onderdeel over de preventie van radicalisering. Dat gaat opnieuw over de frontoffice en de pedagogische begeleiding. Als er concrete vragen zijn, kunnen scholen contact opnemen met de spreker of zijn collega's die, waar nodig, de brug maken met het CLB. Er wordt een hoop materiaal aangereikt via de pro-site en via professionalisering. Dat gaat over thema's zoals 'omgaan met controverse in de klas', dat ontwikkeld werd in het ExploRatio-project in samenwerking met Odisee; of keynotes als 'Van polarisering tot verbindend schoolklimaat', over hoe polarisatie tot gesprek kan leiden; 'Identiteit in diversiteit', over hoe je een krachtig beleid voert in een veranderende schoolcontext. De context verandert niet alleen in de grootsteden, maar ook buiten de steden. In samenwerking met AgII en

het VVI werd een stappenplan ontwikkeld voor concrete casussen van grotere spanning in en rond de school.

De portaalsite Deradicalisering van Onderwijs Vlaanderen is een belangrijk instrument. Daar staan heel wat waardevolle bronnen en materialen op. Er is ook een portaalsite van ABB: Preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering. Het is voor Katholiek Onderwijs Vlaanderen niet zinvol om een eigen site te maken. Ze zullen eerder hun rol van makelaar opnemen en mensen doorverwijzen. Men kan ook doorverwijzen naar heel wat andere spelers rond preventie van radicalisering op de markt: het Netwerk Islamexperten, dat beter omgevormd zou worden tot 'Netwerk Experts' om breder te gaan; School zonder Racisme, dat helaas moet stoppen door wegvallende middelen; het Hannah Arendt Instituut; ExploRatio; Mediawijs; het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie; Textgain, een belangrijke partner rond onlineradicalisering; Arktos enzovoort.

Daarnaast zijn er ook nog de welzijnspartners voor onderwijs. Dan begeeft men zich in het netwerk rond de scholen, benadrukt de spreker, en buiten dat wat aan de school zelf kan worden gevraagd. Dat zijn dan AgII, Amal, Atlas Antwerpen enzovoort.

De laagste trap in de piramide van de spreker is het voorkomen van de voedingsbodem en de weerbaarheid van de jongeren verhogen. Dat zit in het DNA van Katholiek Onderwijs Vlaanderen. Ze omschrijven zichzelf als 'katholieke dialoogscholen'. In hun visietekst staat letterlijk dat ze verschillen waarderen en benutten, en die als een kans zien. De interlevensbeschouwelijke competenties zijn ingekanteld in het vak godsdienst, bij uitstek het vak waar over identiteit kan en mag worden gesproken, vanuit verschillende identiteiten die elkaar vinden. Er is ook het stappenplan 'Omgaan met maatschappelijke spanningen op school'. Dat zijn allemaal maatregelen om preventief polarisering tegen te gaan, en met elkaar in gesprek te gaan.

Daarnaast ondersteunt de koepel de scholen in functie van positieve identiteitsontwikkeling en het voeren van een performant schoolbeleid vanuit de eigen identiteit, met oog en kansen voor diversiteit. De focus ligt daar op het identiteitsgevoelige onderwijs, maar met een brede kijk. Dat gaat in de eerste plaats om kwalificeren, de kernopdracht van het onderwijs, het voorbereiden van jongeren op de arbeidsmarkt of het hoger onderwijs. Er is ook aandacht voor het socialiseren, het deel uitmaken van de samenleving en het conformeren aan normen; maar ook voor subjectivering, hoe men zich onderscheidt, hoe men mens wordt, hoe men als individu een eigen mening ontwikkelt. Positieve identiteitsvorming is daarbij heel belangrijk.

De weerbaarheid wordt verder opgebouwd door de realisatie van de minimumdoelen, die worden vertaald in leerplannen. De vorming rond burgerschap is daarbij belangrijk, maar ook het historische en culturele bewustzijn, de digitale en sociaal-relatieve competenties en kunsteducatie. Die zitten vervat in de leertermen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen. Dat jongeren zich kwalificeren, een brede vorming krijgen, en zo voorbereid zijn op de samenleving van morgen, is een belangrijk middel om de voedingsbodem voor radicalisering te voorkomen.

Katholiek Onderwijs Vlaanderen vertaalt burgerschapsvorming via inspirerend burgerschap. Daarin wordt het nemen van verantwoordelijkheid – voor jezelf, voor de directe omgeving, en voor je eigen mening – centraal gesteld. Ook het idee van een 'verbindend schoolklimaat' is volgens de spreker heel belangrijk. Daar wordt soms meewarig over gedaan, maar het gaat over de combinatie tussen warm en streng. Dat gaat over het 'social-discipline window' en omgaan met moeilijk te begrijpen gedrag. Het gaat over duidelijke en strenge regels, over maatregelen nemen waar nodig, en tegelijkertijd zorgzaam zijn. Een schoolklimaat waar er duidelijke grenzen zijn en leerlingen weten waar ze terechtkunnen, biedt veiligheid.

Ook bij het verhogen van de weerbaarheid zijn er veel partners die de scholen en de leerkrachten ondersteunen op specifieke thema's. Zo realiseren ze thema's die ook in minimumdoelen vervat zitten. Het gaat om de expertise van Mediawijs, van het Netwerk Islamexperten, en School zonder Racisme. Die actoren vinden elkaar onder meer in het Wij-Zij-Netwerk. Katholiek Onderwijs Vlaanderen probeert waar mogelijk en wenselijk om naar die organisaties door te verwijzen. Als het gaat over weerbaarheid zijn er ook Arktos, Connect, voornamelijk voor het basisonderwijs, maar ook andere NAFT-aanbieders.

Samengevat denkt de spreker dat het huidige handelingskader voldoet en stelt vast dat het aantal ondersteuningsvragen toeneemt. Er wordt een overbevraging vastgesteld bij alle spelers op de markt, en dat signaal werd ook al aan de minister van Onderwijs en voormalig minister Bart Somers gegeven. De middelen zijn stilaan op en de agenda is voor het komende schooljaar gevuld. Begin 2024 zal er een extra aanbod vanuit Katholiek Onderwijs Vlaanderen komen, maar externe actoren geven aan dat ze niet aan alle vragen kunnen voldoen.

De spreker sluit af met een aantal suggesties. Er moet een heldere rol voor het onderwijs zijn in die casussen. Die ligt vooral aan de onderkant van de piramide, bij het voorkomen van de voedingsbodemp. Het onderwijs moet dat doen vanuit een identiteitsgevoeligheid. Daarnaast moet men letten op het gefragmenteerde aanbod aan NAFT-aanbieders en ondersteunende diensten die zich profileren op de brede basiszorg. Dat moet worden gekanaliseerd en gecentraliseerd, en de regie daarvan moet bij de scholen blijven. Bij concrete casussen moet men vaak puzzelen om concreet in te zetten op dat waar die school nood aan heeft. Tegelijkertijd roept de spreker op om de externe partners die een aanbod doen naar het onderwijs te versterken.

Om de weerbaarheid van jongeren te verhogen, kan de zorg naast de school nog worden uitgebreid, in eerste plaats via het NAFT-aanbod. De spreker denkt dat het belangrijk is dat er bij die uitbreiding wordt gefocust op complexe casussen van individuele jongeren en op klasgroepen.

De spreker stelt vast dat er voor Connect voor het basisonderwijs veel meer vragen dan mogelijkheden zijn. Meer middelen en een meer gedifferentieerd aanbod zijn dan ook gewenst. Op dit moment zijn er veel vragen in het secundair onderwijs. Naast Connect en Arktos zijn er nog spelers die mee een antwoord kunnen bieden op die behoeften. Ook merkt de spreker op dat er na de doorverwijzing naar de hulpverlening enorme wachtlijsten zijn, waardoor er niets verandert aan de persoonlijke situaties van jongeren. Naast de zorg is lokaal 'outreaching' opbouwwerk voor de onderwijssector van groot belang.

Wat de verhoogde inzetbaarheid van experts betreft, meent de spreker dat het Netwerk Islamexperten goed werk verricht. De spreker verwijst ook naar Maarten Van Alstein, het Hannah Arendt Instituut, School zonder Racisme, Mediawijs en Olivier Cauberghs als sterke actoren.

De spreker vraagt tot slot om de bestaande maatregelen in de reflectiegroep met referentiepersonen te borgen en budgettair te faciliteren, zodat het werk van de voorbije jaren kan worden ingezet ter ondersteuning van de problematiek.

1.3. Toelichting door Marleen Van den Mooter

Marleen Van den Mooter geeft aan dat het Vrij CLB Netwerk de CLB's wil ondersteunen bij het vormgeven van hun organisatie en bij de opdrachten die ze hebben in het kader van leerlingenbegeleiding. De spreker tracht, ook als gesprekspartner met de overheid, radicalisering in het kader van kansenbevordering te situeren. In de werkgroep Radicalisering is veel expertise opgebouwd door het uitwisselen van

ervaringen. Op de website van het Departement Onderwijs wordt een document daarover actief beheerd. Tegelijkertijd is het een belangrijk gegeven om aan expertiseopbouw te doen via toelichtingen, bijvoorbeeld van het OCAD. Op die manier zijn de nodige handvatten ter beschikking om aan te slag te gaan als er vragen komen vanuit de CLB's. Door die werkwijze krijgt men een breed zicht op het beschikbare netwerk. Er wordt sterk ingezet op het netoverschrijdend samenwerken, zowel op het vlak van onderwijs als op het vlak van de CLB's. Vanuit de expertencel is er samengewerkt rond de opvang van kinderen van terugkeerders.

De spreker stelt vast dat de maatschappelijke spanningen ook binnenkomen in de scholen. Daarom is een reflectiegroep opgestart om over de departementen heen heel snel de noden te capteren.

Er worden vormingen, materiaal en informatie ontwikkeld en aangeboden, waarbij wordt gekeken naar wie nog meer expertise kan aanbrengen tot op het niveau van CLB's. De spreker stelt vast dat het ontwikkelde materiaal netoverschrijdend is. Dat is positief, want jongeren wisselen vaak van school en het is belangrijk om een gemeenschappelijk kader te hebben.

De spreker is voor de CLB's het aanspreekpunt voor vragen rond het thema van radicalisering. De CLB's kunnen de vragen en behoeftes van de scholen bundelen. De spreker geeft het voorbeeld van de oorlog in Gaza. Heel veel informatie komt binnen via sociale media, maar komt dan ook heel snel binnen in de leefwereld van de jongeren. Dat is een bijzonder korte lijn waardoor kwetsbare jongeren heel snel worden aangesproken, of zich niet meer goed voelen bij de situatie in de klas.

Verder ondersteunt de spreker complexe en specifieke problemen. Daarbij wordt afgestemd met de pedagogische begeleidingsdienst van de scholen. Door de netoverschrijdende samenwerking is er dezelfde samenwerking met gemeentescholen. Er wordt telkens getracht, zeker als het gaat om complexe vragen, af te stemmen op het niveau van de verschillende referentiepersonen. Dat is een belangrijk platform om onderling adviezen uit te wisselen en inspiratie bij elkaar op te doen.

De spreker merkt op dat men, vooral sinds de coronacrisis, minder zicht heeft op de controverses in de leefwereld van de jongeren. De jongeren zitten heel vaak op sociale media. Het discours van de antivaxers zorgde voor een toenemende polarisering, een verharding van de standpunten en een groeiend wantrouwen tegen alles wat te maken heeft met politieke of maatschappelijke dienstverlening. De CLB-medewerkers vragen hoe ze daarmee moeten omgaan en welke stappen ze kunnen zetten. De spreker merkt op dat het belangrijk is om samen met de CLB-medewerkers de vraag helder te krijgen. Gaat het in de eerste plaats om het leren omgaan met die toenemende diversiteit in de klassen, of gaat het al dan niet om complexere casussen waar een mogelijke aanloop is naar toenemende radicalisering?

De polarisering bij jongeren wordt gewekt door onlinehaatspraak, fake news, socialemediakanalen enzovoort. Dat vormt een uitdaging voor de verschillende betrokkenen binnen het onderwijs. Tegelijk stelt de spreker vast dat de conflicten die zich in de wereld afspelen tot in de klas komen. Dat roept maatschappelijke discussies op, maar creëert ook onrust. Het is daarom belangrijk dat het brede onderwijsveld daarmee leert omgaan en het gesprek daarover kan aangaan, om dan waar nodig ook een beroep te kunnen doen op de expertise die centraal werd opgebouwd. De spreker benadrukt het belang van het netoverschrijdend uitbouwen van de ondersteuning, in een samenwerking tussen de scholen en de CLB's. Er is in dat verband een duidelijk uitgewerkt handelingskader.

Inzoomend op de rol van het CLB rond polarisering en radicalisering, wijst de spreker in de eerste plaats op de signaalfunctie. Van bij het begin van het conflict in Gaza kwamen er bij de CLB's vragen binnen over hoe men daarmee moet omgaan. Daarom

werd er gekeken of de beschikbare materialen rond het omgaan met polarisering en radicalisering konden worden uitgebreid naar die controverse in de samenleving, om van daaruit ook te verwijzen naar de pedagogische begeleidingsdiensten. Bij bepaalde klassen of groepen leerlingen kan er iets meer ondersteuning van leerkrachten worden gevraagd. Ook dan wordt er samen met de pedagogische begeleidingsdienst gekeken welke materialen relevant zijn en hoe men er verder op inspeelt.

Daarnaast haalt de spreker de regierol aan. Waar nodig kan het belangrijk zijn om ook de schoolexterne diensten mee op te nemen, maar wel op zo'n manier dat het maatwerk wordt.

Bij het CLB komen vaak vragen binnen op het moment dat er al zaken mislopen of er veel bezorgdheden zijn. Vragen rond polarisering of radicalisering of een vermoeden daarvan, komen heel vaak tot bij de spreker, voor een stuk uit handelingsverlegenheid, wat ook een relevant aandachtspunt is. Vervolgens wordt er in beeld gebracht wie de jongere is, in welke context die jongere zich beweegt en wie in de school het gesprek met die jongere kan aangaan. Het is een voortdurend zoeken naar wat er speelt, waar de grenzen liggen, waarop moet worden ingespeeld, welke elementen misschien over het hoofd zijn gezien. Vaak gaan het CLB en de pedagogische begeleidingsdienst van de school samen kijken wie de verdere ondersteuning kan opnemen.

De spreker benadrukt dat altijd voor ogen moet worden gehouden dat het om pubers gaat, die op zoek gaan naar een identiteit, die heel zwart-wit denken en daardoor ook kwetsbaar zijn voor wat er allemaal gebeurt. De psychisch kwetsbare jongeren dreigen dan het meest uit de boot te vallen, en dus moet de afweging worden gemaakt of er een doorverwijzing naar hulpverlening moet gebeuren. Als er sprake is van toenemende radicalisering en afsluiting, dan is het goed dat men ook de stap naar een LIVC R kan zetten. De spreker merkt op dat maar een à twee casussen werden doorverwezen naar een LIVC R.

Concluderend benadrukt de spreker nog eens de meerwaarde van de werkgroep Radicalisering en Polarisering binnen het Departement Onderwijs. Daar wordt expertise opgebouwd om te kunnen ondersteunen, maar er wordt ook zelf aan de slag gegaan, men krijgt er de noodzakelijke informatie van het OCAD om inschattingen te kunnen maken. Binnen de reflectiegroep worden relevante evoluties ook breder opgevolgd. Aangezien het om kinderen en jongeren gaat, is het belangrijk dat het onderwijs vooral inzet op het wegwerken van de voedingsbodem en op preventie. Het CLB kan daar een rol in spelen: preventief de dialoog aangaan waar men voelt dat jongeren kwetsbaar zijn. Waar nodig kunnen dan stappen worden gezet in het voorzien van begeleiding.

Dat betekent ook een blijvende investering in mensen en middelen binnen het onderwijs op langere termijn. De dingen die er zijn, moeten worden gecontinueerd en verankerd, want de structuren werken en er kan over de verschillende netten heen mee aan de slag worden gegaan.

2. Vragen en opmerkingen van de commissieleden

2.1. Tussenkoms van Kathleen Krekels

Voor *Kathleen Krekels* speelt de school uiteraard een rol in het radicaliseringsproces. De leerkrachten moeten zagezegd alle maatschappelijke problemen oplossen, en dat komt er nog bovenop. In de lagere school kan men kinderen nog beschermen tegen van alles, al wordt dat moeilijker door het internet. Vanaf het secundair onderwijs zijn jongeren meer bezig met hun identiteit en zijn ze heel gevoelig voor wat rond hen gebeurt. Het onderwijs draagt de verantwoordelijkheid om daar op een juiste manier op in te spelen. Dat werd goed geduid door de sprekers. Ze

gaven ook aan dat dialoog daarbij ontzettend belangrijk is. De leerkrachten moeten vooral weten waar ze terecht kunnen met bepaalde problematieken.

Er zijn daarvoor referentiepersonen op school en bij het CLB. Klasse neemt taken op, de website van het Departement Onderwijs biedt veel zaken aan en het lokale bestuur en de LIVC's zijn ook actief. Vlaanderen focust op het preventieve aspect, en daar komt het onderwijs weer bij kijken. De sprekers gaven aan dat netwerkvorming heel belangrijk is. Dat ze elkaar kennen is heel goed, op die manier kunnen ze zaken delen.

De spreker vindt de vorming voor leerkrachten heel belangrijk, maar als ze die kennis niet onmiddellijk kunnen inzetten, verdwijnt die naar de achtergrond. Hoe zien de sprekers de duurzaamheid van de vorming? Hoe kan men die beter vasthouden, zeker in scholen, vooral in plattelandsgemeenten, waar radicalisering minder vaak voorkomt?

Connect ondersteunt op maat. Het startte oorspronkelijk in het secundair onderwijs, maar de focus ligt intussen op het lager onderwijs. Ook dat begeleidingstraject moet worden verduurzaamd. Connect begeleidt een veertigtal scholen, maar moet ook scholen loslaten om nieuwe te kunnen begeleiden. Wat is er nodig om dat te verankeren?

De samenwerking met het Netwerk Islamexperten moet niet altijd over religie of over radicalisering gaan. Men wil dat verruimen. Er spelen nog andere thema's zoals racisme en onverdraagzaamheid. Hoe zien de sprekers die uitbreiding?

Er is een heel team van referentiepersonen. Ze zijn blijkbaar voldoende bekend en krijgen veel vragen van scholen. Komen er meer vragen naar aanleiding van de aanslag van 16 oktober 2023? Stijgt dat procentueel? Komen die voornamelijk uit de steden of komen de vragen ook van het platteland? Hoe is dat verspreid?

De oorlog in Gaza is continu in het nieuws en wordt op school besproken. De sprekers krijgen er vragen over en geven de scholen tools om dat te kunnen kaderen. Hoe verloopt die ondersteuning? Worden de tools aangereikt en gaan leerkrachten daarmee aan de slag? Komen ze terug als ze vastzitten? Wordt er een plan uitgewerkt? Gaan de sprekers dan frequenter naar die scholen? Zijn er op de scholen voldoende mensen die de kennis hebben? Zijn de vormingen voldoende breed? Wordt iedereen bereikt? Zijn er minstens twee à drie personen per school met enige achtergrondinformatie?

Jurgen Viaene gaf aan dat de sprekers meer netwerkoverstijgende samenwerking vragen. Hoe ziet hij dat concreet?

De LIVC's legden zich in het begin vooral toe op veiligheid. Er was angst voor kennisdeling en de vertrouwelijkheid van informatie. De focus bij de VVSG ligt nu meer op het multidisciplinaire overleg. Kunnen de LIVC's nog sterkere partners worden door de kennisdeling netwerkoverstijgend te maken? Kan zo de terughoudendheid verder worden weggenomen? Kan dat ertoe leiden dat de LIVC's op sommige plaatsen weer in het leven worden geroepen?

De minister wil kijken naar een specifiek aanbod voor startende leerkrachten. Er bestaat al heel wat. Hoe staan de sprekers tegenover dat idee? Wat zouden daarin de belangrijkste zaken moeten zijn?

De sprekers richten zich vooral op de scholen. Hoe worden de ouders daarbij betrokken?

2.2. Tussenkost van Thijs Verbeurgt

Thijs Verbeurgt bevestigt dat het onderwijs, zoals meermaals werd aangehaald, wordt geconfronteerd met een veelkoppig monster en veel diversere verschijningsvormen van radicalisering, waarbij de grens tussen identiteitsvorming, maatschappelijk engagement, actiebereidheid, radicalisering, maar ook zaken als pestgedrag en bullen bovendien veel complexer zijn dan gewoon een radicale scheidingslijn. In de commissie werd al vaak gediscussieerd over hoe breed de scope moet zijn, maar de sprekers hebben aangetoond dat men geen preventief radicaliseringsbeleid kan voeren zonder de twee lagen daaronder op de piramide, die Jurgen Viaene ook aankaartte. Men moet omgaan met polariserende meningen, maar toch ook zoeken naar het verbindende effect om ervoor te zorgen dat de stap naar gewelddadige radicalisering niet wordt gezet.

De belangrijkste reden voor het organiseren van de hoorzitting is de analyse van het beleid dat ontwikkeld werd na de aanslagen in Parijs en Brussel. Welke lessen kunnen er uit het verleden worden getrokken? Hoe wordt er gekeken naar de nieuwe dynamiek rond radicalisering? De spreker merkt op dat het immers niet meer louter om 'foreign fighters' gaat: mensen die aangetrokken worden om naar Syrië en Irak te gaan en dan terugkeren om eventueel een aanslag te plegen. De problematiek is complexer geworden. Verschillende factoren spelen op elkaar in en de uitdaging bestaat erin om de verschillende dreigingsrisico's vroegtijdig in te schatten. Het feit dat er nog niet werd overgegaan tot actie is geen reden om er niet mee bezig te zijn.

De spreker wil weten hoe er wordt gekeken naar de participatie van scholen in de LIVC's. Er werd al aangegeven dat een goede relatie met de politie helpt en drempelverlagend werkt. Hoe kan aan die relatie worden gewerkt? Aalst en Antwerpen werden aangehaald als goede voorbeelden. De spreker vraagt of daar nog wat dieper op kan worden ingegaan. Hoe zorgt men ervoor dat men niet onmiddellijk in een veiligheidsdiscours terechtkomt, en dat de zorgen die leven rond vertrouwelijkheid worden gecounterd? Krijgen de sprekers de vraag van scholen in gemeenten zonder LIVC R om daarrond een lokaal overleg op te starten?

Ook de handelingsverlegenheid van leerkrachten is voor de spreker een belangrijk element. Er werd gevraagd hoe dat kan worden verbeterd. Hij wil weten of het ten eerste voldoende aan bod komt in de opleiding van leerkrachten. Het zijn daarnaast vooral scholen die er al mee bezig zijn, die aan extra vorming doen. Hoe bereikt men de scholen die er vandaag minder mee bezig zijn? Radicalisering is immers niet langer een louter stedelijk fenomeen. Nemen ook leerkrachten uit meer landelijke gebieden deel aan de professionaliseringstrajecten? De spreker is benieuwd of de handelingsverlegenheid na de vorming ook daadwerkelijk daalt en scholen dan beter weten hoe ze ermee moeten omgaan.

Wat het pleidooi voor een structurele verankering betreft, maakt de spreker eerst de vergelijking met het zorgbeleid. Zo hebben alle scholen een basiszorgbeleid. Alleen voor bijkomende zorgnoden wordt er een niveau hoger geschakeld en wordt er ingezet op specifieke begeleiding. Volgens de spreker moet er ook een basisbeleid zijn op scholen voor het omgaan met maatschappelijke tendensen, discussies en gepolariseerde meningen. Wat denken de sprekers daarvan? Moet daar structureel ruimte voor worden voorzien in het schoolteam, zoals er ook zorgcoördinatoren zijn, of moet er worden gekeken naar een hoger niveau, zoals de pedagogische begeleidingsdiensten of koepels? Hij geeft aan dat ook de CLB's daartoe eventueel kunnen worden versterkt. Het is geweten dat de centra nu al vaak verdrinken in de vele taken die ze krijgen toebedeeld.

De spreker erkent dat er momenteel projectmatig wordt gewerkt en wil weten of het pleidooi voor een structurele verankering een pleidooi is om de bestaande projecten structureel te financieren, zodat de externe partners extern blijven, dan wel of er

wordt aangestuurd op een inkanteling van de kennis in scholenkoepels en bestaande structuren.

In het kader van de dalende PISA-resultaten wordt er door verschillende opiniemakers geopperd om het vak burgerschap te schrappen. De spreker weet dat wiskunde en taal belangrijk zijn, dat laatste alleen al om gemeenschappelijke gesprekken te kunnen aangaan, maar wil van de sprekers horen of zij scholen stappen zien zetten om burgerschap te verankeren. Binnen het GO! is er bijvoorbeeld gekozen om de interlevensbeschouwelijke competenties nog explicieter naar voren te brengen via een apart uur. Hij vindt de door de Jurgen Viaene aangehaalde quote in dat verband heel goed. De school is voor veel jongeren inderdaad de enige plek waar men het gesprek nog kan aangaan. Dat gebeurt tijdens het vak burgerschap, burgerschapsprojecten of lessen levensbeschouwing. Zien de sprekers daar vooruitgang of komt dat eerder onder druk te staan omdat leerkrachten tegenwoordig al zoveel te doen hebben?

De realiteit van de samenleving komt sowieso binnen in de scholen, meent de spreker. Wie dat ontkent, alsook de diversiteit waarmee de realiteit binnenkomt, laat de leerkrachten in de steek. Wat kan de overheid nog extra doen om leerkrachten daarin te ondersteunen en te ontzorgen, en ervoor te zorgen dat ze, te midden van diversiteit en polarisatie, toch nog altijd tot hun basisopdracht komen, namelijk lesgeven, kennisoverdracht en het samenleven bevorderen?

2.3. Tussenkost van Hilâl Yalçın

De rode draad in de drie betogen is volgens *Hilâl Yalçın* de vaststelling dat de wereld en de samenleving gepolariseerd zijn, en het een illusie zou zijn om te denken dat die polarisering jongeren niet bereikt. Ook de rol van sociale media is duidelijk, de beelden zijn er vaak hard. Als moeder van twee pubers, hoopt ze elke dag dat haar kinderen die verschrikkelijke beelden niet hebben gezien. Als ze in Limburg met jongeren praat, dan ziet ze dat die door de beelden geen vertrouwen meer hebben in het establishment. Ze hebben het gevoel dat niemand er iets aan doet. Ze stelt ook vast dat er een performant handelingskader is waarmee men tevreden is en ze vindt het oké is dat jongeren radicale ideeën hebben, maar dat die wel moeten stoppen bij verbaal en non-verbaal geweld.

De spreker is het ermee eens dat het onderwijs de kans moet grijpen om met het thema aan de slag te gaan, maar vraagt zich wel af hoe scholen daar tijd en ruimte voor kunnen vrijmaken.

Preventie is belangrijk. Een aantal gespecialiseerde middenveldorganisaties zijn daarmee aan de slag, zoals Connect, een project dat zij in Limburg vrij goed kent, en dat zich vooral focust op het basisonderwijs. Ze heeft de minister van Onderwijs al een aantal keer gevraagd om de financiering ervan structureel te verankeren, maar die heeft dat nog niet bevestigd. De spreker looft ook het project LINK van Arktos, waarbij een focusgroep leerlingen en een focusgroep leerkrachten acties bedenken om meer verbinding te creëren, een project dat volgens haar een bredere uitrol verdient.

De spreker sluit zich aan bij de opmerking van Thijs Verbeurgt, die cijfers van de VVSG aanhaalde waaruit bleek dat onderwijssectoren vaak niet werden betrokken in de werking van de LIVC R, die niettemin effectief is bij preventie. Ze vraagt naar concrete aanbevelingen om dat, naar het voorbeeld van Antwerpen en Aalst, in alle regio's op die manier aan te pakken.

De spreker wil ook de mening van de externe sprekers weten over het aanleren van mediawijsheid op school. Gebeurt dat voldoende, en hoe kan men daar beter

op inzetten? Daarnaast vraagt ze naar een evaluatie door het veld van de huidige acties tegen radicalisering.

De laatste vraag gaat over het nieuw actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering, extremisme, terrorisme en polarisatie. Een van de acties die dat plan voorziet is No Cap, dat lesmateriaal aanbiedt over polarisering, identiteit en de diverse samenleving. Er werden ook influencers ingezet. Het project liep van 1 januari 2020 tot 31 december 2021. Ze vraagt naar een evaluatie van dat project.

2.4. Tussenkomenst van Kristof Slagmulder

Voor *Kristof Slagmulder* mogen standpunten of meningen heel uitgesproken zijn. Polarisation is er altijd al geweest. Zolang er geen geweld aan te pas komt, is dat oké, en tegen geweld moet uiteraard worden opgetreden.

Er werd gezegd dat er meer conservatief gedachtegoed wordt vastgesteld. Conservatief denken is op zich niet problematisch, en de spreker vindt het belangrijk dat te onderscheiden van bijvoorbeeld moslimextremisme.

De spreker verwijst naar de oorlog in Israël en Palestina. Hij had opgevangen dat er in scholen aan Hamaspropaganda zou worden gedaan. Daartegen moet worden opgetreden, ook omdat de wetgeving niet toelaat dat er in scholen propaganda wordt gevoerd. De spreker roept op tot meer toezicht op dat vlak, zodat lesgevers die aan propaganda doen uit het onderwijs worden geweerd. Hij vraagt naar ervaringen op dat vlak, want niet alleen leerlingen maar ook leerkrachten kunnen radicaliseren.

De spreker haalt aan dat opvoeders, de studie- en de leerlingenbegeleiders en vooral de CLB's momenteel met een heel grote werkdruk en bijbehorende wachtlijsten kampen. Zijn extra werkingsmiddelen de oplossing? Wat moeten scholen en CLB's concreet doen met die extra middelen? De spreker wil ook weten of leerkrachten externe hulp inroepen, omdat ze bij de directie geen gehoor krijgen.

De spreker haalt het probleem van het beroepsgeheim aan. Hoe behoudt men het evenwicht tussen discretie en efficiëntie?

Zijn laatste vraag gaat over referentiepersonen. Men wil inzetten op referentiepersonen binnen het leerplichtonderwijs, maar hoe zit het met het hoger onderwijs en het volwassenenonderwijs?

2.5. Tussenkomenst van Johan Danen

Johan Danen vindt het goed dat een aantal keren is aangehaald dat de wereld doorsijpelt op de klasvloer. Maar sijpelt de expertise rond de aanpak van radicalisering evenzeer door? Er zijn leerkrachten die zich erin proberen te bekwamen, maar er zijn er ook die misschien de neiging hebben om het aan anderen over te laten. Iedere leerkracht moet voor een stuk handelingsbereid of handelingsbekwaam zijn om daar tot op zekere hoogte het hoofd aan te bieden.

De spreker stelt vast dat er een grote handelingsverlegenheid is bij heel wat spelers in het onderwijsveld, vermoedelijk komt dat door de foute invulling van het begrip neutraliteit. Neutraliteit wil niet zeggen dat niemand ooit een mening mag verkondigen. Dat wil wel zeggen dat men respect heeft voor alle levensbeschouwingen, voor alle meningen. Het baart de spreker zorgen dat sommige leerkrachten zeggen dat ze over niets een mening mogen hebben, dat ze over alles moeten zwijgen, dat ze niet goed weten hoe ze moeten omgaan als leerlingen een bepaalde mening hebben. Hoe kan men leerkrachten op dat vlak competent maken?

Worden burgerschap en mediawijsheid in voldoende mate opgepakt in het onderwijs? Scholen doen soms een dag rond burgerschap of media. Het zou alle dagen over burgerschap of mediawijsheid moeten gaan, in alle vakken.

Kan men voor de aanpak van radicalisering in het onderwijs leren van internationale voorbeelden?

Iedereen is het erover eens dat preventie de belangrijkste stap is in de aanpak van radicalisering. Worden er vandaag al veel kinderen van school gestuurd wegens radicalisering? Heeft de school de eerste twee stappen in de schoolwerking dan wel goed aangepakt? Waar gaat een kind dan naartoe? Sommige leerlingen kunnen inderdaad niet op school worden gehouden, maar door kinderen te snel van school te sturen, creëert men eerder een tegenovergesteld effect.

Jurgen Viaene had het over het goed handelingskader. Heeft hij het idee dat, in de mate van het mogelijke, zo goed als alles wordt opgelost?

Op sociale media wordt er veel aan brainwashing gedaan, niet alleen door bepaalde politieke partijen, maar ook door andere organisaties. Hoe kan dat worden aangepakt? Jongeren zijn daar met name veel vatbaarder voor dan wat hun ouders, leerkrachten of directeurs daarover te zeggen hebben.

3. Antwoorden van de genodigden

3.1. Antwoorden van Karin Heremans

Karin Heremans vertelt dat tijdens de vorige crisis de referentiepersonen maandelijks of om de veertien dagen vergaderden om handelingsplannen uit te schrijven. Op de dag van de aanslagen in 2016 schreven ze een plan dat er de dag zelf moest zijn. Er is een periode geweest dat er minder werd vergaderd. Sinds 2022 gaf men met z'n allen het signaal dat er iets borrelt. Iedereen is in het eigen net daarmee aan de slag gegaan.

Voor de vraag over hoe er netoverschrijdend wordt samengewerkt, verwijst de spreker naar het voorbeeld van een melding van een gemeente waar er een gelijkaardige problematiek was in scholen van de verschillende netten. Men heeft toen met verschillende partners heel transparant de feiten netoverschrijdend op tafel gelegd, teruggekoppeld naar de CLB's en een plan uitgeschreven voor de scholen waar men binnen het net mee aan de slag kon.

De aanwezigheid van een structuur van scholengroepen en scholengemeenschappen met algemeen directeurs, coördinerende directeurs en schooldirecties helpt bij de verduurzaming. Acht jaar geleden, tijdens de vorige crisis, heeft men in het eerste actieplan voor elke school twee sleutelfiguren gevraagd om die thematiek op zich te nemen. Daarvoor is acht jaar geleden een vormingsaanbod ontwikkeld in samenwerking met een vormingsaanbod voor de CLB-medewerkers. Die basis-kennis was er dus eigenlijk al.

Nu werden die sleutelfiguren opnieuw geactiveerd. Afhankelijk van de lokale context en het beleidsvoerend vermogen van een school krijgen die sleutelfiguren de opdracht van de directie om daarmee op schoolniveau aan de slag te gaan. Soms wordt er dan gevraagd om de vorming polarisatiemanagement nog eens extra toe te lichten of om het te hebben over counternarratives of de casusbesprekingen. Op die manier raakte er heel veel verankerd.

De spreker stelt dat in sommige steden in Vlaanderen, zoals Gent en Antwerpen, de sleutelfiguren van verschillende scholen op het stedelijke niveau werden verzameld. Op het lokale niveau wordt er ook gewerkt met organisaties. Er wordt een

vormingsaanbod ontwikkeld om scholen te stimuleren een preventief beleid te ontwikkelen.

De casussen worden opgevolgd in samenwerking met het CLB, de leerkrachten, de klastitularis en de ouders. Dat wordt afgetoetst aan de Radix Tool Antwerpen. Er wordt gekeken of er dient te worden ingegrepen in de ideologie, het gedrag of de thuiscontext. Soms moeten jongeren naar vrije tijd worden toegeleid. Via een samenwerking tussen de school en het CLB worden al die zaken in kaart gebracht om oplossingen te zoeken.

Soms is een casus te zorgwekkend, waardoor een school het niet zelf kan oplossen. In dat geval kan er op verschillende niveaus opvolging zijn, bijvoorbeeld op het niveau van de LIVC's. In Antwerpen bestaat er al ongeveer twintig jaar een centraal meldpunt voor problematisch gedrag van jongeren.

Naar aanleiding van de toenemende radicalisering werd er een stappenplan ontwikkeld. Men heeft de bestaande knowhow behouden en opgesplitst in een stuk welzijnszorg en een stuk veiligheid. De school, het CLB en de stad werken rond welzijnszorg. De spreker stelt dat er in Gent en Aalst een gelijkaardige opsplitsing bestaat.

Er wordt al meer dan acht jaar gewerkt rond het thema van radicalisering. Er bestaat al veel om ermee om te gaan. Volgens de spreker moeten die zaken worden verduurzaamd. Voor de LIVC's moet er een meer bindend kader bestaan en waar het nodig is moet de opsplitsing worden gemaakt.

Niet elke stad of gemeente kampt met dezelfde problematieken. De spreker stelt vast dat er soms meldingen komen van gemeenten of steden die niet weten hoe ze met een probleem moeten omgaan.

De vorming voor het GO! was net gepland in de week na uitbreken van het conflict tussen Israël en Palestina. Er werden onmiddellijk concrete tips gegeven. Bij individuele scholen hangt het af van het beleid van de scholen zelf hoe ze daarmee aan de slag gaan. Het bereik van de vormingen is groter en efficiënter doordat ze online worden aangeboden. Bij de vorige vorming waren er 330 aanwezigen. Vanwege de hoeveelheid vragen werd er de week nadien een vragenuurtje ingelast en werden er extra documenten gedeeld.

Het Departement Onderwijs heeft ook een handelingskader. De uitdaging bestaat erin om leerkrachten daarmee aan de slag te laten gaan. De spreker merkt op dat er al veel vervat zit in de eindtermen en leerplandoelen, zoals burgerschap. De spreker meldt dat ze met een groep leerlingen het Europees Parlement heeft bezocht. Op die manier kunnen de eindtermen ook worden behaald. Leerlingen leren zo mondig te zijn en kritisch het woord te voeren, en op die manier worden ook democratische waarden in de verf gezet.

Scholen hebben de ruimte om dat te doen. De modernisering van het onderwijs laat toe om transversaal en vakoverschrijdend te werken. Burgerschapscompetenties laten dat ook toe. De verplichting tot interlevensbeschouwelijke dialoog laat dat ook toe, maar daar zijn nog meer vormingen voor nodig.

De spreker benadrukt het belang van vormingen rond weerbaarheid, zoals die van Arktos. In Antwerpen loopt er een proefproject met Pimento en een drietal scholen rond de seksuele weerbaarheid van jongeren. Binnen de scholen ontwikkelt een team van sleutelfiguren een beleid rond dat thema. Er wordt bijvoorbeeld gekeken naar welke vormingen er nog nodig zijn. Met die teams wordt er duurzaam aan de slag gegaan rond dergelijke thema's. Zij focussen zich voornamelijk op het basisonderwijs. Dat kent andere problemen dan het secundair onderwijs. In het basis-

onderwijs wordt vaak de basis gelegd om waarden bij te brengen en problematisch gedrag aan te pakken. Momenteel is er ook een vraag vanuit het secundair onderwijs. Samen met de pedagogische begeleidingsdiensten wordt daarmee aan de slag gegaan. De spreker gaf een toelichting aan pedagogische begeleidingsdiensten om hen te inspireren om daar binnen hun nascholingsaanbod mee aan de slag te gaan

Mediawijsheid is een grote uitdaging. Veel leerkrachten waren blij met de verhelderende toelichting van Textgain over de afhankelijkheid van sociale media bij jongeren, en wat sociale media doen met het brein. Groominggroepen werken via de emotie in op het limbisch systeem in de hersenen. Op die manier wordt aan brainwashing gedaan. De uitdaging bestaat erin om sociale media op een goede manier te gebruiken. In Frankrijk wordt daar momenteel een aanbod rond uitgewerkt.

Met betrekking tot de LIVC's meldt de spreker dat er een wettelijk kader is om informatie te delen. Er is spreekrecht, maar geen spreekplicht. Daar zijn tot op heden geen negatieve ervaringen mee, maar de spreker merkt op dat er een sterker kader moet worden ontwikkeld.

De spreker stelt vast dat leerkrachten bij dat soort crisissen handelingsverlegenheid ervaren. Het is dan ook belangrijk om hen gerust te stellen dat de tools die ze hanteren bij andere moeilijke gesprekken, ook op die thematiek toepasbaar zijn. Als jongeren het gevoel hebben dat ze worden gehoord, bereikt men al heel veel.

Vervolgens onderstreept de spreker dat elke leerkracht verplicht is tot neutraliteit. De leerkracht mag uiteraard een eigen mening hebben, maar mag die niet opdringen. In een goed klasdebat komen alle meningen aan bod en wordt er naar een gemeenschappelijk waardekader gegaan. Nu blijkt dat evenwel alle kanten uit te schieten. De spreker wijst erop dat de liberale waarden door verschillende extremen onder druk worden gezet en dat de jongeren daartegen moeten worden beschermd.

Als internationaal voorbeeld voor de lokale integrale samenwerking verwijst de spreker naar het Aarhusmodel, waarbij een vertrouwensrelatie is uitgebouwd tussen welzijnswerkers, veiligheidswerkers en onderwijsmensen, met heel mooie resultaten. Het gaat over 'need to know' en niet 'nice to know', en die informatie delen in functie van de toekomst van de jongeren.

Wat burgerschap betreft, verwijst de spreker naar de burgerschapsbooster binnen het GO!, die de pedagogische begeleidingsdiensten momenteel opfrissen en linken aan hedendaagse vraagstukken. De burgerschapscompetenties worden gekoppeld aan de interlevensbeschouwelijke dialoog. 70 tot 75 procent van de scholen in het GO! is bezig met de uitrol van die dialoog, maar niet in elke school is elke levensbeschouwing aanwezig.

Tot slot stipt de spreker aan dat haar school door de eigen context een soort laboratorium is. Ze wordt immers onmiddellijk met maatschappelijke en politieke evoluties geconfronteerd. Het leerkrachtenteam heeft deel uitgemaakt van de leerplancommissie rond burgerschap, heeft daar dus heel wat ervaring in en evolueert mee met de evoluties in de samenleving. Er is nu gekozen om dat tijdelijk in een vak te zetten. De spreker meent dat dat op termijn wel kan worden uitgerold, maar daar moeten nog heel veel leerkrachten rond worden gevormd.

Het VVI heeft het Vlaams actieplan ter preventie van gewelddadige radicalisering en polarisering geëvalueerd. De conclusie werd neergepend in een lijvig boek. De spreker herinnert zich de focus op het verduurzamen van acties, en de woorden van Paul Van Tigchelt: "Let's connect the dots." De uitdaging zit in het verbinden van alle opgesomde initiatieven. Ze vindt dat men dat binnen het Departement Onderwijs al heel goed netoverschrijdend doet.

Uit het RAN-manifest bleek ook dat het geen taak van de scholen alleen mag zijn. Een brede basiszorg is gekoppeld aan een inhoudelijke modernisering, en zit vervat in het decreet betreffende de leerlingenbegeleiding in het basisonderwijs, het secundair onderwijs en de centra voor leerlingenbegeleiding. Dat vindt ze ook de essentie van klasmanagement. De spreker meent dat men daar al dagelijks op inzet.

De spreker linkt het onderwerp aan de resultaten van het PISA-onderzoek. Ze hoorde leerkrachten op de radio vertellen dat leerlingen die zich niet goed voelen of een psychisch trauma hebben, ook niet goed leren. Het is dus een maatschappelijk probleem, en niet alleen een schoolprobleem.

3.2. Antwoorden van Jurgen Viaene

Jurgen Viaene zegt dat er geen aparte vorming rond radicalisering wordt gegeven om dat niet overmatig te problematiseren. Men gaat scholen wel ondersteunen in het omgaan met mogelijke polarisatie of toenemende diversiteit. Daarbij richt men zich niet op één leerkracht, maar op het systeem van de school. Wat heeft een school nodig en wie kan dat bieden? Dat kan een referentiepersoon of CLB zijn, maar er zijn nog actoren, die zijn al genoemd. Er lopen al heel wat trajecten daarover.

De uitdaging situeert zich zowel in steden als op het platteland. De vraag is vaak hoe men met de diversiteit in de tools moet omgaan. Steden en gemeenten met minder diversiteit gaan sneller naar een verhoogde zorg en raken misschien sneller in paniek. Dat raakt aan het beleidsvoerend vermogen van de school. Via vormingen tracht men dat structureel te verankeren. Men gaat actief met de school aan de slag. De spreker schakelde daarvoor de verbindingspersonen die de school goed kennen in, zij kennen ook de prioriteiten van de school. Zo wordt er een bewust beleid gevoerd en niet naar aanleiding van casuïstiek gehandeld. Het is begrijpelijk dat niet alle aanbieders zoals bijvoorbeeld Connect een schoolbeleid kunnen versterken. De link en samenwerking tussen scholen en de externe aanbieders kan nog worden versterkt en daar wordt op ingezet.

Het conflict in het Midden-Oosten leidt tot meer vragen. Dat gaat niet over het topje van de ijsberg, maar over een voedingsbodem voor radicalisering. Zelfs voor dat conflict en de recente aanslag van 16 oktober 2023 zag men al een verharding en een toenemend aantal vragen. Er worden handvatten aangereikt om te kunnen omgaan met de oorlog in het Midden-Oosten. Men probeert om op korte termijn antwoorden te bieden. Dat zijn handelingstools over hoe men dat het beste aanpakt. Dat gaat via mededelingen en nieuwsberichten, overleg of telefonisch. Daarmee wordt niet iedereen bereikt, al wordt daar extra op ingezet. Er worden webinars aangeboden van externen, van collega's geschiedenis, maatschappelijke vorming enzovoort.

De netoverschrijdende samenwerking gaat over casuïstiek en verhoogde zorg. Dat is heel waardevol. De samenwerking met externe aanbieders verloopt heel goed. Door het netwerk op het niveau van het Departement Onderwijs wordt dat gefaciliteerd. De spreker roept nogmaals op om dat te borgen en te blijven faciliteren zodat men elkaar kan vinden en van elkaar kan leren.

De spreker wil de verantwoordelijkheid niet in het mandje van startende leerkrachten leggen. Die moeten worden gekoesterd. Zij moeten zich wel van een aantal dingen bewust zijn, in de eerste plaats van de tien basiscompetenties van de leerkracht. Die liggen vast in het besluit van de Vlaamse Regering betreffende de basiscompetenties van de leraren. De lat ligt hoog, een beginnende leerkracht haalt die niet vanaf de eerste dag. Het is een streefdoel. Een leerkracht moet beseffen wie hij is als leerkracht en als persoon. Een leerkracht mag een persoonlijke mening hebben, maar die mag niet richtinggevend zijn. Hij mag niet opiniërend of overtuigend werken. Een goede leerkracht zal eerst het gesprek over een moeilijk issue mogelijk

maken, of een beroep doen op collega's om dat te doen. Dan is er nog de institutionele identiteit, met name de vraag waar de school al dan niet voor staat.

De spreker gebruikt in zijn vormingen en begeleidingen van scholen en gemeenschappen de metafoor van een voetbalveld. Als men zonder lijnen gaat voetballen in het park, dan leidt dat tot discussie. Er zijn in de samenleving veel verschillende speelvelden, het is aan de school om daar helder over te communiceren. Dat is een uitdaging en een kans. Wie zijn ze als school? Dat vindt men terug in de pedagogische projecten van scholen.

Wat de expertise over radicalisering, polarisatie en omgaan met diversiteit betreft, die verschilt voor elke school, maar in vormingen wordt meegegeven dat men afwegingen moet maken. Als een leraar emotioneel wordt geraakt door een uitspraak in de klas, dan is het misschien beter om af te koelen en dus niet op dat moment het gesprek te voeren. Dat geldt ook bij moeilijk te begrijpen gedrag. Dat betekent niet dat zo'n uitspraak aanvaardbaar is. Men moet helder zijn. Een andere reactiewijze is het formuleren van tegenargumenten. De spreker haalt het voorbeeld over de evolutietheorie aan. Daar is er een vrij grote wetenschappelijke en maatschappelijke consensus over. Dat staat niet zomaar in de minimumdoelen. Men kan ook stem en tegenstem laten klinken, of er kan een open dialoog worden gevoerd. Voor elke reactiewijze zijn er voor- en nadelen te bedenken. Het is de professionele leerkracht die de afweging daarover moet maken. Men kan dat leren door het veel te moeten doen, maar niet iedereen kan even competent zijn als het gaat over het voeren van zo'n complex gesprek. De geschiedenis- of godsdienstleraren zijn bekwaam in het omgaan met heikele thema's. Wel moeten iedereen zich bewust zijn van de mogelijke reactiewijzen.

Wat de vraag over de relatie tussen scholen en de LIVC R's betreft, zegt de spreker dat die afweging altijd in samenspraak met het CLB wordt gemaakt. Als scholen worden uitgenodigd in een LIVC, proberen ze vooral afstemming en helderheid te krijgen over hun rol en positie. Hoe is hun relatie met de jongere? Is er naast het CLB nog iemand in contact met de jongere? Ook moet er zorgvuldig worden omgegaan met de informatie die men krijgt.

De spreker hoopt dat de handelingsverlegenheid daalt. Leraren geven alleszins in evaluaties aan dat vormingen helpen, bijvoorbeeld omdat ze nu weten dat ze niet op elk moment op alles moeten ingaan, dat het wellicht wenselijk is om zich eerst voor te bereiden.

De vraag over het beleidsvoerend vermogen is terecht. Het is de school die voor een stuk eigenaar is als het gaat over brede basiszorg en preventie. Een beleid rond maatschappelijke tendensen zit duidelijk vervat in bijna alle pedagogische projecten en missieverklaringen binnen Katholiek Onderwijs Vlaanderen, en wordt dan vertaald naar inspirerend burgerschap en het nemen van engagementen door leerlingen in projecten zoals bijvoorbeeld 'community service learning'.

Burgerschapsvorming zit in de minimumdoelen en moet dus ingang krijgen in de scholen, aldus de spreker. Vaak krijgt men vanuit een probleemgestuurde focus wel een ingang om scholen daar preventief op aan te spreken. Dat is trouwens niet nieuw, in heel veel scholen werd daar al aan gewerkt.

De vraag of scholen daarvoor de ruimte hebben, is ook terecht. De scholen hebben momenteel weinig ruimte. Iedereen in het onderwijs probeert daar oplossingen voor te vinden, maar dat is niet gemakkelijk. Het is belangrijk om zorg te dragen voor de leraren, die toch betekenisvol werk doen. Niet alle leraren moeten met radicalisering om de oren worden geslagen. In schoolteams kan worden afgewogen wie dat op zich neemt voor een bepaalde klasgroep, zodat er ruimte wordt gecreëerd. Als het brandt, wordt er om hulp gevraagd vanuit het onderwijs. De reflex is

dan altijd om te proberen om preventief en duurzaam te werken, maar er zijn nog werven waaraan duurzaam moet worden gewerkt. Dan moet worden bekeken wat er op dat moment de prioriteit is van de school, de scholengemeenschap en het schoolbestuur in kwestie.

Het is inderdaad heel belangrijk dat er minimumdoelen over mediawijsheid zijn en dat leraren daarin worden versterkt. Verder kan de spreker niet antwoorden op de vraag of de werking is geëvalueerd. Als er een tussenkomst is, vraagt de spreker altijd feedback aan de school over hoe men het gesprek in een LIVC ervaren heeft. Het is immers belangrijk om daarover terug te koppelen naar de referentiegroep, zodat men samen kan leren. Het is misschien een idee om dat breder te doen.

Op de vraag van Kristof Slagmulders antwoordt de spreker dat hij geen weet heeft van klachten van leraren dat er grenzen worden overschreden bij verschillende opinies in lerarenteams en neutraliteit. Het is een realiteit dat er in een school verschillende opinies zijn, en dat is ook goed, dat is een afspiegeling van de samenleving. De manier waarop daarover met elkaar en zeker met leerlingen in gesprek wordt gegaan, doet ertoe. Het is belangrijk om daarin te ondersteunen. Katholiek Onderwijs Vlaanderen is een voor levensbeschouwing gevoelige organisatie, dus uiteraard mag men een mening over levensbeschouwing hebben. Burgerschap en mediawijsheid zitten in het curriculum en de minimumdoelen. Het is heel belangrijk om daar sterk op in te zetten.

Het klopt dat tucht niet altijd het antwoord is. Er is geen een-op-eenrelatie tussen tucht en radicalisering. Als het functioneren van een klas of school of de veiligheid van een individuele leerling in het gevaar komt, moet de tuchtafweging worden gemaakt. De klassenraad doet dat gezamenlijk en autonoom, dat mag niet van bovenaf of buitenaf gebeuren. Het belang van het kind en zijn schoolloopbaan staat daarbij centraal. Naast tucht is het belangrijk dat er ruimte voor herstel is. Jongeren mogen fouten maken, zodat ze eruit kunnen leren.

Het onderwijs is maar één speler in het radicaliseringsverhaal, maar het doet zijn uiterste best om daar een antwoord op te bieden.

Tot slot stelt de spreker dat het aanbod niet bij alle individuele leraren terechtkomt, maar minstens wel bij alle scholen en besturen. De scholen worden niet alleen ondersteund bij crisissen rond radicalisering, maar bijvoorbeeld ook rond rouw of suïcide.

3.3. Antwoorden van Marleen Van den Mooter

Marleen Van den Mooter antwoordt dat de vragen die bij de CLB's binnenlopen, te maken hebben met de verschuiving in demografie en de toenemende diversiteit. Processen die begonnen in centrumsteden, lopen nu ook door naar regio's waar men daarmee tot nu niet vertrouwd was. Daarover komen dus ook veel vragen.

De CLB's hebben een handelingskader rond het omgaan met diversiteit enerzijds, en polarisering en radicalisering anderzijds, dat richtinggevend is om antwoorden te kunnen aanreiken. Ze bereiken daarbij niet elke CLB-medewerker. Het is wel belangrijk dat elke CLB-medewerker de nodige expertise heeft, en weet waar er bronnen te vinden zijn voor basisinformatie. Daarnaast moeten er binnen de CLB's mensen zijn die zich specifiek op het thema toeleggen. Dat was tot nu toe aanwezig op het provinciale niveau, maar dat zou de spreker graag nog meer verankerd zien in de centra zelf, en de gevoeligheid daarvoor verhogen. Dat is ook belangrijk omdat het een probleem is dat vaak samenhangt met andere problemen: racisme, pesten, trauma's en psychische kwetsbaarheid. Met die thema's hebben CLB-medewerkers vaak wel al veel ervaring, en daarover hebben ze ook handvatten ter beschikking. Ze spoort CLB-medewerkers aan om die om te zetten naar de nieuwe

context. De startende CLB-medewerkers moedigt ze aan om al hun vragen te durven stellen.

Op de vraag naar de rol van ouders, vertelt ze dat men met de leerlingen, zeker met hen die ouder zijn dan 12 jaar, het gesprek wil aangaan. Het gaat dan niet om iemand te labelen als 'radicaliserend', wel om een zekere bezorgdheid te uiten. Ook bij ouders zit veel bezorgdheid, maar ook onmacht om met alle invloeden te kunnen omgaan. Het is dus een kwestie van samen zoeken naar de gepaste aanpak.

Het directiecomité geeft aan dat een centrale verankering van de expertise belangrijk is. Niet in elk CLB zullen er medewerkers zijn om alle expertise op te bouwen, omdat het over zoveel thema's gaat. Ze zorgen er wel voor dat er binnen de centra mensen zijn om bij te rade te kunnen gaan en zo de link te kunnen leggen.

Een structurele evaluatie, buiten die door het VVI, was er nog niet. De spreker merkt wel veel waardering vanuit de CLB's voor de geboden ondersteuning en de antwoorden op vragen, en dat er ook snel wordt ingespeeld op de thematiek. Ook het feit dat er afstemming komt met de scholen, krijgt lof.

De spreker stelt vast dat het voor scholen niet eenvoudig is om de nodige tijd en ruimte vrij te maken voor de vragen die komen vanuit de jongeren. Het is belangrijk om het aanbod niet te versnipperen en het Vrij CLB Netwerk de ruimte te geven om de draaischijffunctie te vervullen en de regie op te nemen, zodat er effectief op maat van de school en de CLB-medewerkers kan worden gewerkt. Om het aanbod duurzaam te maken, voelt de spreker wel aan dat het belangrijk is om de CLB-medewerkers mee te nemen in het proces en het aanbod een plek te geven in het beleid.

Wat de vragen over de relatie tussen de LIVC R's, de deelname van het onderwijs, de discretie en het beroepsgeheim betreft, antwoordt de spreker dat er door het uitwerken van de mogelijkheden binnen artikel 458ter van het Strafwetboek, meer duidelijkheid is gekomen. Ook het geheim van het overleg van een LIVC R heeft een plaats gekregen, waardoor de mogelijkheid is gecreëerd om een gesprek aan te gaan.

De spreker meent dat een dergelijk overleg vooral in een stedelijke context gebeurt, daar bestond immers al een traditie om te overleggen. Als er een vraag komt aan een school of een CLB voor een dergelijk overleg, adviseert de spreker om te gaan luisteren naar wat de rol en de meerwaarde kunnen zijn. Men heeft binnen het kader dat is geschetst, de mogelijkheid om belangrijke informatie te delen binnen een LIVC R. Tegelijkertijd is de LIVC R een belangrijk platform waar men samen kan zoeken naar wie vanuit een dialoog naar verbinding kan gaan. Verbinding blijft immers heel belangrijk in het hele proces. Het is belangrijk de leerlingen niet te verliezen, want dan is er geen zicht meer op de verdere evolutie.

Over de LIVC R's geeft de spreker nog een aantal zaken mee. Zo is er bepaald dat de registratie binnen het team van de LIVC R een jaar na het laatste overleg verdwijnt. Op die manier kan aan de CLB-medewerkers worden meegegeven dat ze kunnen gebruikmaken van hun spreekrecht. Dat verloopt op een aantal plaatsen op die manier, maar men kan er ook in vertrouwen zaken met elkaar delen. Binnen een LIVC R kan men spreken over een individueel geval. Dat kan niet als men via een ander platform met partners in gesprek gaat die niet gebonden zijn door het beroepsgeheim.

De spreker erkent dat burgerschap en preventie belangrijk zijn. Wat de tuchtmaatregelen op school betreft, meent de spreker dat er effectief maatregelen moeten worden genomen als er grenzen worden overschreden. Tegelijkertijd is het noodzakelijk om iemand te vinden, binnen of buiten de school, die toch de verbinding

kan blijven maken met de leerling. Anders is men de leerling mogelijk kwijt en creëert men misschien een nieuwe voedingsbodem voor frustratie.

4. Bijkomende vragen van de commissieleden

Hilâl Yalçın zegt dat de sprekers sterk focusten op de rol van experts in de ruime zin van het woord. Wat moet er worden gedaan om de rol van de experts te maximaliseren?

Ook de link tussen psychische kwetsbaarheid en radicalisering werd vaak gelegd. Wordt daar proactief mee aan de slag gegaan?

Johan Danen is het ermee eens dat niet iedere leerkracht de inktvlekmethode onder de knie hoeft te hebben, maar het zouden er toch meer moeten zijn dan een paar mensen in de school. In heel wat organisaties heeft iemand een bepaalde bevoegdheid, en er wordt dan massaal naar die persoon gekeken als er een probleem opduikt – niet alleen voor dat thema, maar ook voor ICT of duurzaamheid. Hoe ziet Karin Heremans dat? Hoe kan men dat dan toch ruimer trekken?

Is Karin Heremans tevreden over de succeservaringen tot nu toe?

Er is veel gezegd over mediawijsheid en burgerschap, maar wat de spreker interessant zou vinden, is dat er consistentie is in het schoolbeleid daarrond. Dat hangt wellicht samen met het beleidsvoerend vermogen. Het staat wel in de minimumdoelen, maar de spreker zou het jammer vinden mocht het worden beperkt tot een of enkele vakken. Mediawijsheid en burgerschap zouden in de meeste vakken aan bod moeten komen.

Jean-Jacques De Gucht sluit zich aan bij de vorige vraagstelling. Men zou een heel beleid moeten voeren over de manier waarop men leerkrachten versterkt om dat in alle vakken mee te geven, hoe ze signalen moeten opvangen en daarmee moeten omgaan. Dat komt heel veel bijscholing bij kijken.

De spreker wil het ook hebben over de leerkrachten levensbeschouwing. Er is een nieuw representatief orgaan geïnstalleerd. In het verleden is ook het tekort aan inspecteurs al meermaals aangekaart, wat voor alle vakken geldt, maar voor het vak levensbeschouwing schrijnend is. Hoe kijken de sprekers daarnaar? Men heeft ten eerste natuurlijk het verschil tussen Katholiek Onderwijs Vlaanderen, het GO! en het stedelijk en gemeentelijk onderwijs. Die twee laatste onderrichten de verschillende erkende levensbeschouwingen. De spreker vraagt zich af hoe men de dialoog met de leerkrachten levensbeschouwing ervaart, omdat die natuurlijk niet door de externe sprekers worden aangesteld. Ook de controle en de aansturing gebeuren op een andere manier. Is er dialoog tussen de verschillende leerkrachten? Dat is cruciaal. Zolang leerkrachten levensbeschouwing volgens de Grondwet noodzakelijk zijn in het onderwijs, moet dat op een zo goed mogelijke manier worden gerealiseerd.

De spreker staat vrij sceptisch tegenover het idee van de dialoogschool. Een dialoog gaat uit van evenwaardige partners, terwijl een dialoogschool vanuit het christendom vertrekt. Het idee dat men een dialoog op gang wil brengen is een belangrijke eerste stap en de spreker hoopt dat het op een bepaald moment gaat gebeuren vanuit de redenering dat elke levensbeschouwing evenwaardig is en dat men niet vanuit één welbepaalde vertrekt. Wat zijn de ervaringen, en zorgt dat voor openheid tussen de leerlingen en mogelijkheid tot discussie? Een van de grootste moeilijkheden die de spreker ervaart, is dat mensen die vanuit een levensovertuiging vertrekken die religieus is – of extremer gedachtegoed in het algemeen – heel moeilijk in dialoog kunnen gaan en heel moeilijk zelfkritiek kunnen formuleren. Dat is toch iets waar het onderwijs voor zou moeten staan.

5. Aanvullende antwoorden van de genodigden

Om de expertise te bundelen, verwijst *Karin Heremans* in de eerste plaats naar het Netwerk Islamexperten. Die leerde men de afgelopen jaren kennen via ontmoetingen op vormingen. Aan de vorming die de spreker gaf, namen er vier experts deel, die elk een eigen luikje toelichtten. In plaats van het Netwerk Islamexperten kan men spreken van het 'Netwerk Experts' op wie men een beroep kan doen, afhankelijk van de casus of de lokale problematiek. Door dat neutraal te maken, geeft dat minder aanleiding tot polarisatie, zoals werd uitgelegd met het polarisatiemodel, en heeft men op termijn minder spanningen, omdat men experts inzet zonder te focussen op hun identiteit. Tijdens de vorming over polarisatie adviseert de spreker altijd om weg te blijven van de identiteiten van mensen, want dan leidt tot polarisatie.

Het is aan de Vlaamse Regering om uit werken hoe dat moet gebeuren. Men zou op het federale niveau een centrum kunnen oprichten gekoppeld aan het OCAD, dat onderzoek doet. Daar kunnen experts aan worden gekoppeld op wie men een beroep kan doen. Of er kan een cel worden opgericht in de Franse Gemeenschap en in de Vlaamse Gemeenschap. Binnen de referentiegroep die maandelijks vergadert, zou men die experts dan kunnen uitnodigen. De spreker nodigt binnen de Vlaamse reflectiegroep ook experts uit rond bepaalde thema's, en die groep geeft adviezen aan het beleid. Ze hoopt dat die nota's tot bij de commissieleden raken.

De spreker krijgt van veel kanten signalen over psychische problemen. Als jongeren psychische problemen hebben, zoeken zij veiligheid en een houvast. Mensen met slechte intenties maken misbruik van die psychische kwetsbaarheid van jongeren. Dat zag de spreker gebeuren in 2014-2015. Nu ziet men dat jongeren niet in organisaties terechtkomen, maar wel problematisch gedrag beginnen te vertonen. Het gaat om dezelfde onderliggende problematiek. Samen met CLB-medewerkers probeert men dat in kaart te brengen. Daar gaat men – ook preventief – mee aan de slag, maar zoals meermaals gezegd, staat de zorgverlening onder hoge druk.

Alleenstaande minderjarigen zijn ook heel kwetsbaar. Ze worden op straat gezet zodra ze meerderjarig zijn, of ze worden uitgewezen. De spreker geeft het voorbeeld van de alleenstaande jongeren van Afghaanse afkomst die in de illegaliteit verdwijnen en vatbaar zijn voor radicalisering.

De spreker komt bij de metafoor van de inktvlek. De afgelopen jaren werd er met alle mensen op het terrein zo hard gewerkt dat die inktvlek er weer is. Uit het uiteenzetting van Jurgen Viaene en haar eigen presentatie blijkt dat men het bestaande dient te versterken. Vandaar dat er binnen het GO! is gezegd dat er al veel is. Er is kennis, er zijn sleutelfiguren en niet elke school heeft zo'n team nodig. Een school in een grootstad als Gent, Antwerpen of Brussel zal eerder kiezen om met een team te werken en op die manier die inktvlek duurzaam te maken. Dat kan in combinatie met die externe experts, want men mag dat niet allemaal verwachten van een leraar. De spreker signaleert dat Catherine Van de Heyning met mensen van verschillende domeinen binnen de Universiteit Antwerpen ook expertise aan het ontwikkelen is rond cybercrime, omdat iedereen daarover met vragen zit.

Volgens de spreker zijn er wel degelijk succeservaringen, ook dankzij de vormingen die worden gegeven. Zo was ze onlangs aanwezig op een vorming waaraan mensen deelnamen met nogal polariserende meningen over de samenleving. Aan het einde van de vorming gaven ze aan dat ze zich opnieuw goed voelden, nu ze hadden ontdekt wat er allemaal bestond. Ze vult aan dat er ook individuele succeservaringen binnen scholen zijn waar wordt samengewerkt met ouders, externe partners en CLB-medewerkers.

Mediawijsheid en artificiële intelligentie vormen inderdaad een grote uitdaging. Het GO! hield er op 29 november 2023 nog een succesvolle studiedag over. Er wordt

dus heel sterk op ingezet, maar de technologie evolueert heel snel. Daar geldt dan ook dat scholen het best een ad-hoc team oprichten dat er tijdelijk rond werkt en het zo beleidsmatig laat doorsijpelen.

Het onderwijs heeft veel te snel verschillende zaken te verwerken gekregen. Zo waren er de coronapandemie, de psychische problemen en de opgelopen achterstand ten gevolge daarvan, en de modernisering. Dat alles komt bij elkaar. De spreker vindt dat er niet te snel mag worden gegaan, maar dat er met experts degelijk werk moet worden verricht, met een focus op de verschillende domeinen.

Op de vraag van Jean-Jacques De Gucht over de leerkrachten levensbeschouwing, antwoordt de spreker dat er nog werk aan de winkel is. De onderwijsinspectie vraagt al vijftien jaar om extra ondersteuning voor de islamexperts. Uit ervaring blijkt immers dat er nood is aan een contextuele, historische analyse van problematische teksten om ze naar een hedendaagse context te brengen en te evolueren naar een gedeeld waarde kader. Dat impliceert dat die leerkrachten moeten worden gevormd, aldus de spreker. Na de aanslagen in Brussel in 2016 hebben alle leerkrachten een snelcursus gekregen. Het Netwerk Islamexperts heeft dat voortgezet en organiseert zelf vormingsdagen.

Over de interlevensbeschouwelijke dialoog weet de spreker dat 70 tot 75 procent van de GO!-scholen op dat vormingstraject heeft ingeschreven. Alle leerkrachten van de levensbeschouwelijke vakken zijn erbij betrokken. Afhankelijk van de schoolcontext en het beleidsvoerend vermogen wordt de dialoog vervolgens ook op schoolniveau uitgerold. Heel wat grootstedelijke scholen hebben dat al gedaan. De vormingen worden geëvalueerd door een werkgroep binnen de onderwijsinspectie. Onderwijsinspecteurs geven dus aan samen aan de burgerschapscompetenties en het gedeeld waarde kader te willen werken, wat een sterk signaal is voor de leerkrachten.

Er wordt uiteraard gestreefd naar een duurzame oplossing, maar dat vraagt veel middelen. Sommigen vragen om één vak over levensbeschouwingen. Volgens de spreker evolueert men in die richting via de interlevensbeschouwelijke dialoog, waarbij er ook over het muurtje wordt gekeken. Enkele scholen hebben de dialoog al uitgerold over de zes jaren in het secundair onderwijs en zetten er heel sterk op in. Dat is ook noodzakelijk als de hele wereld deel uitmaakt van de schoolpopulatie.

De spreker vraagt zich af wat er nog nodig is om te beseffen dat de inspecteurs ondersteuning nodig hebben. Zowel de inspecteurs zelf, zoals Achmed Azzouz, en de Artesis Plantijn Hogeschool, als mensen van Ceapiere zien de noodzaak in van kennis en contextuele analyses. De Artesis Plantijn Hogeschool stelde handboeken op waarin de hedendaagse lezing en het gedeeld waarde kader worden gebracht. De spreker wil die handboeken gepromoot zien binnen het islamonderwijs in Vlaanderen.

Jurgen Viaene geeft aan dat de experts al samenzitten in het Wij-Zij-Netwerk. Daarin zijn verschillende partners vertegenwoordigd. Momenteel is dat overbevraagd. Het kabinet van voormalig minister Bart Somers heeft een advies gevraagd aan het Wij-Zij-Netwerk, waarin meer middelen werden gevraagd.

Op het vlak van psychische kwetsbaarheid wordt er preventief ingezet op het verhogen van de weerbaarheid. Dat gebeurt omdat scholen de minimumdoelen en leerplannen nastreven, maar ook omdat ze de opdracht hebben om jongeren voor te bereiden op de samenleving door in te zetten op persoonsvorming.

Door het aanstellen van één expert in radicalisering loopt men het risico dat de kennis niet wordt verspreid. In Katholiek Onderwijs Vlaanderen tracht men dat te vermijden door expertise te delen met collega's.

De spreker is tevreden over het succes van het Wij-Zij-Netwerk en de reflectiegroep Radicalisering van het Departement Onderwijs. Hij stelt vast dat scholen hulp vragen bij concrete casussen. Dat zijn vaak heikele kwesties. De mensen worden gerustgesteld en geholpen om daarmee aan de slag te gaan. De stap naar verduurzaming wordt ook gezet. Zo wordt er samengewerkt met scholen om preventief aan de slag te gaan. Het bereik van het netwerk neemt ook toe.

De spreker onderschrijft het belang van mediawijsheid en legt de link met de inktvlekmethode. Mediawijsheid heeft te maken met het beleidsvoerende vermogen van de scholen. Het GO! en Katholiek Onderwijs Vlaanderen zetten in op de manier waarop wordt omgegaan met artificiële intelligentie en de toenemende mediatisering. Er zijn veel vormen en er is veel vraag naar. Er worden ook almaar vaker regels over vastgelegd in arbeidsreglementen.

De spreker heeft lang gewerkt in een school waar de minderheid van de leerlingen katholiek was. Daar stelde hij vast dat de leraren godsdienst heel bekwaam waren en een goede band hadden met hun leerlingen. Door de dialoog te faciliteren wordt de eigen identiteit van een school versterkt, maar wordt er ook gewerkt aan een positieve kijk op die identiteit. Er ontstaat een veilige plaats om in dialoog te gaan en overeenkomsten te ontdekken tussen levensbeschouwingen. Dat is het doel van een dialoogschool. De spreker verwijst naar wat Lieven Boeve de 'recontextualisering' noemt. Daarbij wordt de eigen identiteit behouden, maar wordt er ook iets eigentijds van gemaakt. Dat draagt volgens hem bij tot een positieve identiteitsontwikkeling.

Marleen Van den Mooter stelt dat psychische kwetsbaarheid een belangrijk element is binnen de CLB-werking. CLB's doen aan opsporing en opvolging. Er zijn grote wachtlijsten voor psychische zorg, en daardoor blijven jongeren met psychische kwetsbaarheid op school. De CLB's proberen dat op te vangen.

Tijdens de coronacrisis was er veel bezorgdheid over psychische kwetsbaarheid. CLB's gingen aan de slag met de middelen die ze in dat verband kregen. Daarmee zetten ze in op de veerkracht en ontwikkelden daarvoor projecten. Er werd preventief aan de slag gegaan. Het CLB heeft zijn eigen rol opnieuw geëvalueerd. Via CLB's worden er ook eerstelijnspsychologen ingezet.

Chris JANSSENS
Karolien GROSEMANS,
voorzitters

Thijs VERBEURGT
Kristof SLAGMULDER,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

ABB	Agentschap Binnenlands Bestuur
AgII	Agentschap Integratie en Inburgering
CCA	connect, counter & alternative narratives
Ceapire	Centrum voor Expertise en Advies inzake Preventie en Interventie met betrekking tot Radicalisme en Extremisme
GO!	onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap
LIVC	lokale integrale veiligheidscel
LIVC R	lokale integrale veiligheidscel inzake radicalisme, extremisme en terrorisme
NAFT	naadloos flexibel traject
OCAD	Coördinatieorgaan voor de dreigingsanalyse
PISA	Programme for International Student Assessment
RAN	Radicalisation Awareness Network
VILD	Vlaamse Interlevensbeschouwelijke Dialoog
VVI	Vlaams Vredesinstituut
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten